

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΣΙΟΡΟΚΑΣ

Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΣΤΟΝ ΗΜΕΡΗΣΙΟ ΠΑΡΙΣΙΝΟ ΤΥΠΟ

Η ιδέα της μελέτης αυτής ξεκίνησε αρκετά χρόνια πριν, αναδιφώντας τις παρισινές εφημερίδες της εποχής, στο περιθώριο των ερευνών μου στα αρχεία και τις βιβλιοθήκες της γαλλικής πρωτεύουσας. Ανασύρω τώρα το υλικό που είχα τότε συγκεντρώσει για να συμμετάσχω στον παρόντα τόμο της Επετηρίδας μας, μνημόσυνο στον καλό συνάδελφο και αγαπημένο φίλο Δημήτρη Λουλέ, που τόσο πρόωρα και ξαφνικά μας άφησε, παραμονή Πρωτομαγιάς, μαζί με τους αγαπημένους του, την Άννα και τον Κωνσταντίνο. Ένα παραπάνω, που ο Δημήτρης είχε ιδιαίτερη αδυναμία σε παρόμοια θέματα¹, και κατά κάποιον τρόπο η αρχική ιδέα της εργασίας αυτής ήταν και δική του.

Εισαγωγικά

Η αξία του Τύπου ως ιστορικής πηγής έχει πολλές φορές σοβαρά αμφισβητηθεί. Η αμεσότητα και το εφήμερο της είδησης, οι δυνατότητες του συντάκτη, οι παντοειδείς σκοπιμότητες, οι ποικίλες εξαρτήσεις των εκδοτικών επιχειρήσεων και πλήθος άλλα, κάθε άλλο παρά έστρεψαν τους ερευνητές προς τη μελέτη του Τύπου για τη διακρίβωση γεγονότων και καταστάσεων². Δεν μπορεί, ωστόσο, να αγνοήσει κανείς τη σημασία του

1. Βλ. Δημήτρης Λουλές, Ο Βρετανικός Τύπος για τη ναυμαχία του Ναβαρίνου, *Μνήμων* 7(1978) 1-11. —Ο ίδιος, Η έναρξη της Επανάστασης του 1821 και οι αντιδράσεις του Βρετανικού Τύπου, *Μυριόβιβλος*, τεύχ. 2 (Δεκέμβριος 1981) 19-23. —Ο ίδιος, Η Ελληνική Επανάσταση και ο Βρετανικός Τύπος. (Η περίπτωση της Morning Post, 1821-1827). *Δωδώνη* 12(1983) 99-137.

2. Για τις γενικότερες αντικειμενικές δυσχέρειες της σχετικής έρευνας βλ. Claude Bellanger-Jacques Godechot-Pierre Guiral-Fernand Terrou (dir.), *Histoire Générale de la Presse Française*, tome III. *De 1871 à 1940*, Paris, P.U.F., 1972 (στο εξής: *HGPF, III*), σ. 239-240.

Τύπου για τη μελέτη του προσανατολισμού και των τάσεων της «κοινής γνώμης». Όταν, μάλιστα, πρόκειται για κάποιες μακρινές εποχές, κατά τις οποίες ο γραπτός Τύπος, και κυρίως η ημερήσια εφημερίδα, ήταν το μόνο μέσο για την ενημέρωση, τότε η μελέτη της πηγής αυτής καθίσταται αναγκαία και επιτακτική. Αλλά και πάλι οι σχετικές εργασίες δεν είναι πολλές, και πάντως ελάχιστες σε σύγκριση με όσες στηρίζονται σε άλλου είδους πηγές. Δεν μπορώ να είμαι σίγουρος, αλλά το κενό αυτό δεν πρέπει να είναι άσχετο με τον όγκο του υλικού και την ανάλογη πολύχρονη και ιδιαίτερα λεπτή εργασία που απαιτείται για να απομονωθεί και να αποκαθαρωθεί η όποια πληροφορία του Τύπου.

Όπως και να έχει, η παρούσα μελέτη δεν αντιμετώπισε προβλήματα αυτής της τάξης. Τα γεγονότα που οδήγησαν στην απελευθέρωση της ηπειρωτικής πρωτεύουσας, στις 21 Φεβρουαρίου/6 Μαρτίου 1913, είναι καλά γνωστά από άλλες πηγές¹. Θα ήταν μάλλον αφέλεια να προσπαθήσει κάποιος να τα διαφωτίσει ψάχνοντας σε εφημερίδες ξένες, και μάλιστα μιας χώρας μακρινής, που δεν εμπλεκόταν άμεσα². Ασφαλώς η Γαλλία της Τρίτης Δημοκρατίας συγκαταλεγόταν στις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής και ο ρόλος της διπλωματίας της ήταν σημαντικός: αφορούσε όμως στο συνολικό ζήτημα της αναδιανομής και της παγίωσης του βαλκανικού χάρτη και δεν επηρέαζε άμεσα την εξέλιξη μεμονωμένων επεισοδίων, όσο κι αν αυτά ήταν σημαντικά σε τοπική ή και λίγο ευρύτερη κλίμακα. Είναι αναντίρροτο, επίσης, ότι η Γαλλία είχε συμφέροντα στην περιοχή, κυρίως οικονομικά³, αλλά δεν ήταν σε θέση να κατευθύνει τις επιμέρους εξελίξεις. Μέσα στα πλαίσια αυτά κινείται και ο γαλλικός, ιδιαίτερα ο παρισινός, Τύπος της εποχής.

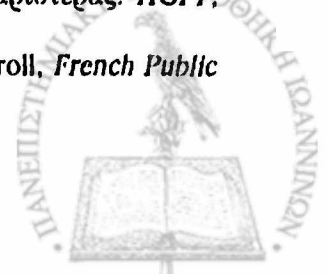
Απομένει, τελικά, ο ρόλος του Τύπου στη διαμόρφωση των τάσεων της «κοινής γνώμης»⁴. Εδώ, πάλι, αμφοισβητείται κατά πόσο η όποια «κοι-

1. Για τις επιχειρήσεις στην Ήπειρο και τη σημασία τους βλ. συγκεντρωμένη τη βασική βιβλιογραφία στις Ελευθερίας Ι. Νικολαΐδου, *Το Αρχείο Ιωάννου Λάππα και Αντιγόνης Τζαβέλλα (1912-1913) και η απελευθέρωση των Ιωαννίνων*, Ιωάννινα, Ε.Η.Μ., 1975, σ. 11-12 σημ. 2 της σ. 11.

2. Έχει, ωστόσο, αποδειχθεί ότι η γαλλική κοινή γνώμη ενδιαφερόταν για τα ζητήματα των Βαλκανίων: F. Malcolm Carroll, *French Public Opinion and Foreign Affairs 1870-1914*, Hamden, Archon Books, 1964, σ. 261.

3. Είναι γνωστό ότι ο γαλλικός επιχειρηματικός κόσμος ενδιαφερόταν ζωηρά για τις εξελίξεις στο εξωτερικό, στο μέτρο που αφορούσαν στην τύχη των γαλλικών επενδύσεων, όσο τουλάχιστο ενδιαφερόταν στο εσωτερικό για την αποδυνάμωση της αριστεράς: *HGPF, III*, σ. 259.

4. Βλ. για το μείζον αυτό θέμα κατά τη συγκεκριμένη εποχή του Carroll, *French Public*

νή γνώμη» επηρεάζει και, πιο πέρα, διαμορφώνει την εξωτερική πολιτική των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων της εποχής, και συγκεκριμένα της γαλλικής¹. Είναι γεγονός ότι ο R. Poincaré, και ως πρωθυπουργός και ως πρόεδρος μετά της Γαλλίας, φαίνεται να εκτιμά, ή τουλάχιστο να μην υποτιμά, την κοινή γνώμη². Από την άποψη αυτή θα είχε νόημα να ερευνηθεί ο ρόλος του Τύπου, με την προϋπόθεση ότι η σχετική έρευνα θα έθετε έναν κατά πολύ ευρύτερο χρονικό και τοπικό ορίζοντα. Αν στις προθέσεις μας, ή και στις δυνατότητες, ήταν η εξέταση της γαλλικής εξωτερικής πολιτικής και οι παράγοντες διαμόρφωσής της στο συνολικό βαλκανικό πρόβλημα, θα ήταν χρήσιμη ή και απαραίτητη μια παρόμοια έρευνα. Αλλά όταν πρόκειται για ένα μόνο γεγονός, την απελευθέρωση των Ιωαννίνων, και για μια τόσο σύντομη χρονική διάρκεια, δηλ. πώς απέδωσε ο παρισινός Τύπος το γεγονός αυτό την επαύριο ή τις αμέσως επόμενες δυο-τρεις ημέρες, ποιά μπορεί να είναι η αξία των λίγων σελίδων εδώ:

Ας μου επιτραπεί να μη τις θεωρήσω άχρηστες. Αντίθετα, νομίζω ότι είναι ιδιαίτερα σημαντικό να δει κανείς πώς πληροφορήθηκε η γαλλική κοινή γνώμη την απελευθέρωση μιας πόλης, που ίσως αγνοούσε και αυτή την ύπαρξή της ως τότε. Η πρώτη αυτή γνωριμία του γαλλικού κοινού με την ηπειρωτική πρωτεύουσα πιστεύω ότι ήταν καθοριστική για τη μετέπειτα στάση του. Δεν ισχυρίζομαι, βέβαια, ότι οι Γάλλοι που διάβασαν τις περιγραφές των εφημερίδων της Παρασκευής 7 Μαρτίου 1913, της επομένης δηλ. του γεγονότος, δεν είχαν τίποτε άλλο να σκεφθούν στην υπόλοιπη ζωή τους. Τα ζωηρά ή ασθενή ίχνη, ωστόσο, που άφησε στο νου ή την ψυχή τους η περιγραφή των επιχειρήσεων που οδήγησαν στην πτώση του Μπιζανιού, η μνεία των ηρωισμών ή η απαρίθμηση των αιχμαλώτων, αποτέλεσαν σίγουρα το υπόβαθρο για τη στάση τους στα μετέπειτα προβλήματα της περιοχής. Και η στάση αυτή, στο βαθμό που

Opinion, σ. 11. —Raymond Manevy, *L'évolution des formules de présentation de la presse quotidienne*, Paris, Ed. Estienne, 1966, σ. 32. Ενδιαφέρουσα θέση σχετικά με το τί ζητούσε ο αναγνώστης βλ. στον Pierre Denoyer, *La presse contemporaine*, Paris, Centre de Documentation Universitaire, 1948 (δακτυλογρ. αντίγραφο στη Bibliothèque Nationale του Παρισίου), σ. 89. Βλ. και *HGPF*, III, σ. 254, όπου η επίδραση του Τύπου στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης θεωρείται σημαντική, παρόλες τις επιφυλάξεις ως προς τη δυνατότητα μέτρησης της επίδρασης αυτής.

1. Πριν το 1914 είχε, πάντως, μειωθεί η επίδραση του Τύπου επί της κοινής γνώμης: *HGPF*, III, σ. 255.

2. Στον μνημειώδη λόγο του προς τον λαό της Nantes, στις 27.12.1912, ο υποψήφιος για την προεδρία και πρωθυπουργός τότε Raymond Poincaré σχιαγραφεί την εξωτερική πολιτική του. Βλ. Carroll, *French Public Opinion*, σ. 260. —Jacques Chastenet, *Histoire de la Troisième République*. II. *Triumphes et Malaises*, Paris, Hachette Littérature, 1962, σ. 531.

αφορούσε σε ευρύτερα στρώματα της γαλλικής κοινωνίας, και μάλιστα όσα ήταν σε θέση να επηρεάζουν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο τη χάραξη πολιτικής, ενδιαφέρει, πιστεύω ζωηρά, την ιστορική έρευνα. Μέσα στα πλαίσια αυτά τοποθετείται και επιχειρείται η παρούσα μελέτη.

Περισσότερο συγκεκριμένο και πειστικό υπήρξε ένα άλλο ζήτημα: η επιλογή των ημερήσιων εφημερίδων που θα εξετάζονταν. Ασφαλώς θα ήταν ματαιοπονία, ίσως και ματαιοδοξία, να επιχειρούσαμε να αναδιφήσουμε ολόκληρο τον γαλλικό Τύπο, και τον επαρχιακό. Είναι γνωστό ότι καθεμιά σημαντική γαλλική πόλη είχε τις ή την εφημερίδα της, με σημαντική ίσως κυκλοφορία και ανάλογη απήχηση σε τοπικό επίπεδο. Είναι όμως εξίσου γνωστό ότι η ειδησεογραφία των επαρχιακών φύλλων στηριζόταν, στα γενικότερα θέματα, σ' εκείνη των μεγάλων παρισινών ομολόγων τους. Εξάλλου, τα παρισινά φύλλα κυκλοφορούσαν ευρύτατα και στη γαλλική επαρχία, τόσο που θα μπορούσαμε να μιλάμε, τουλάχιστο στο συγκεκριμένο θέμα, για γαλλικό Τύπο και να εννοούμε εκείνον του Παρισιού¹.

Αλλά και από τις ημερήσιες εφημερίδες, πρωινές ή εσπερινές, που έβγαιναν στη γαλλική πρωτεύουσα, είναι ανάγκη να επιλέξουμε. Το 1912 εκδίδονταν στο Παρίσι 63 ημερήσιες εφημερίδες, με συνολικό ημερήσιο τираάζ 5.270.000 φύλλων². Από αυτές, οι 15 περίπου ήταν οι «εφημερίδες-φαντάσματα», με ακανόνιστη έκδοση και ελάχιστη κυκλοφορία. Πολλές από τις υπόλοιπες, πάλι, είχαν πολύ μικρή κυκλοφορία, μερικών εκατοντάδων φύλλων. Με δεδομένα την οπτική και τους στόχους της μελέτης μας, ήταν σχετικά εύκολο να επιλέξουμε προς μελέτη τις πιο σημαντικές.

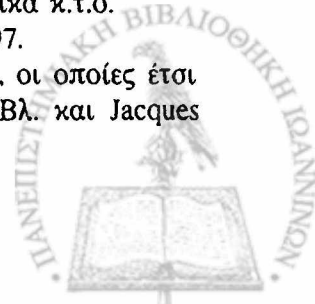
Και πρώτα-πρώτα, τις τέσσερις ή πέντε «μεγάλες». Οι 4 από αυτές, με συνολική ημερήσια κυκλοφορία 4,5 εκατομμ. το 1914, κάλυπταν τα 3/4 περίπου του συνολικού τираάζ των παρισινών, και πάνω από το 40% του συνόλου των γαλλικών ημερήσιων εφημερίδων. Πρόκειται για τις εφημερίδες *Le Journal*, *Le Matin*, *Le Petit Journal* και *Le Petit Parisien*³. Σ' αυτές προσθέτουμε και μια πέμπτη «μεγάλη», την *Echo de Paris*⁴.

1. Για τη θέση του παρισινού στο σύνολο του γαλλικού Τύπου βλ. Cartoll, *ό.π.*, σ. 9-10. Ιδιαίτερα για την κυκλοφορία των εφημερίδων *Petit Journal* και *Petit Parisien* βλ. Raymond Manevy, *La Presse de la IIIe République*, Paris, J. Forét, 1960, σ. 124.

2. Βλ. πίνακα των ημερήσιων παρισινών εφημερίδων με την κυκλοφορία τους το 1910 και το 1912 στο *HGPF.III*, σ. 296. Ας σημειωθεί ότι στο συνολικό αυτό τираάζ δεν περιλαμβάνονται οι ειδικές εκδόσεις για τη μόδα, τον αθλητισμό, τα οικονομικά κ.τ.ό.

3. Η διάκριση των «τεσσάρων μεγάλων» γίνεται στο *HGPF. III*, σ. 297.

4. Η εφημερίδα αυτή συμπεριλαμβάνεται στην ομάδα των «μεγάλων», οι οποίες έτσι γίνονται οι «πέντε μεγάλες»: Denoyer, *La presse contemporaine*, σ. 88. Βλ. και Jacques

Επρόκειτο για κολοσσιαίες εκδοτικές επιχειρήσεις, με στέρεη χρηματοπιστωτική κάλυψη, με ιδιόκτητες εγκαταστάσεις, με πολυάριθμο συντακτικό και εργατοτεχνικό προσωπικό, με πυκνό δίκτυο ανταποκριτών και σημείων πώλησης. Μόνο για λόγους σύγκρισης, ας αναφερθεί ότι η *Petit Journal* και η *Petit Parisien* διέθεταν η καθεμιά περίπου 20.000 σημεία πώλησης σ' ολόκληρη τη Γαλλία. Όλες οι παραπάνω εφημερίδες ανήκουν στις λεγόμενες εφημερίδες «πληροφόρησης»¹, με σημαντική επίδραση στην κοινή γνώμη, με συγκεκριμένες θέσεις, με επιρροή επί των γάλλων πολιτικών. Ας σημειωθεί εδώ ότι οι «4 μεγάλες» κυκλοφορούσαν ευρύτατα στην επαρχία. Ιδιαίτερα η *Petit Journal* το 1911 διέθετε το 80% του τιράζ της εκτός της γαλλικής πρωτεύουσας. Είναι προφανές ότι οι μεσαίες και μικρές κυκλοφορίες εφημερίδες δεν μπορούσαν να συναγωνισθούν στο σημείο αυτό τις «4 μεγάλες», με μόνη εξαίρεση την καθολική *La Croix*, για λόγους ευνόητους, και την *Echo de Paris*, εφημερίδα ποιότητας με συνδρομητές σ' ολόκληρη τη χώρα².

Όσο σημαντική και ευνόητη και αν ήταν η επίδραση των εφημερίδων «πληροφόρησης» μεγάλης κυκλοφορίας, στα εξωτερικά θέματα μειονεκτούσαν ως προς την κάλυψή τους. Η σχετική ειδησεογραφία στηριζόταν κυρίως στο γνωστό Πρακτορείο Havas και στην επίσημη πληροφόρηση του γαλλικού υπουργείου Εξωτερικών³. Πολύ σπάνια έστελναν συντάκτες τους στο εξωτερικό, όπου χρησιμοποιούσαν λίγους ειδικούς ανταποκριτές. Όχι μόνο λιγότερους από τις μεγάλες αγγλικές εφημερίδες, αλλά και από μικρές και μεσαίες παρισινές, όπως οι *Le Temps* και *Le Figaro* ή η *Le Journal des Débats*. Οι τρεις αυτές εφημερίδες, χαρακτηριζόμενες επίσης ως «μεγάλες του κέντρου»⁴, μαζί με την εφ. *Le Gaulois*, συναποτελούν την κλασική περίπτωση των «φύλλων ποιότητας»⁵, των οποίων η τιμή ήταν σχετικά υψηλή (10 centimes και πάνω) και απευθύνονταν σε κοινό με διάφορους πολιτικούς ορίζοντες, τους εύπορους και καλλιεργημένους της πρωτεύουσας, όπου πουλιώνταν κατά φύλλο, ή της επαρχίας στην οποία είχαν συνδρομητές. Όλες αυτές είχαν γενικά σταθερή κυκλοφορία,

Kayser, *Le quotidien français*, Paris, A. Colin (Cahiers de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 122), 1963, σ. 61 και σημ. 44.

1. Για τη διάκριση σε «journaux d'information» (πληροφόρησης) και «journaux d'opinion» (γνώμης) βλ. *HGPF*, III, σ. 298 και Cartoll, *French Public Opinion*, σ. 89.

2. Βλ. *HGPF*, III, σ. 256, 300.

3. Για το πρακτορείο Havas και τις διασυνδέσεις του με το γαλλικό Υπουργείο Εξωτερικών βλ. *HGPF*, III, σ. 249 και Cartoll, *ό.π.*, σ. 12-13.

4. Βλ. *HGPF*, III, σ. 347.

5. Βλ. *HGPF*, III, σ. 316.

που κυμαίνονταν το 1912 από 26.000 (*Journal des Débats*) μέχρι 45.000 (*Temps*) φφ. ημερησίως¹.

Επιλέξαμε ακόμη μερικές εφημερίδες με κριτήρια συμπληρωματικά: α) την εφημ. *La Presse* (75.000 φφ. το 1912), ως αντιπροσωπευτική της ομάδας των εσπερινών εφημερίδων, οι οποίες απευθύνονταν κυρίως στον επιχειρηματικό κόσμο. β) Την εφ. *L'Intransigeant* (70.000, το 1912) από την πλέον πολυάριθμη ομάδα των λαϊκών φύλλων γνώμης, που διετίθεντο στην τιμή των 5 cent. Η εφ. αυτή ανήκει στην ομάδα των «φύλλων των δημοσιογράφων», των οργάνων δηλ. ενός ανθρώπου, του οποίου το ιδιαίτερο ταλέντο εξασφάλιζε στην εφ. ένα σταθερό κοινό. Την πιο γνωστή, τέλος, από τις εφημερίδες της αριστεράς, την εφ. *L'Humanité* (63.000 φφ. το 1912, 72.000 το 1914).

Επελέγησαν λοιπόν συνολικά 13 ημερήσιες παρισινές εφημερίδες, οι εξής (αλφαβητικά): *La Croix*, *L'Echo de Paris*, *Le Figaro*, *Le Gaulois*, *L'Humanité*, *L'Intransigeant*, *Le Journal*, *Le Journal des Débats*, *Le Matin*, *Le Petit Journal*, *Le Petit Parisien*, *La Presse* και *Le Temps*, με βάση κυρίως την κυκλοφορία τους, που, σημειωτέον, καλύπτει πάνω από το 85% της συνολικής. Ασφαλώς, ο παραπάνω κατάλογος θα μπορούσε να μεγαλώσει ή να μικρύνει. Πιστεύω, ωστόσο, ότι αποτελεί ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα, για να διαπιστώσει ο σημερινός αναγνώστης τον τρόπο με τον οποίο ο παρισινός και, κατ' επέκταση, ο γαλλικός Τύπος είδε την απελευθέρωση των Ιωαννίνων² που σημαίνει, σε τελευταία ανάλυση, πώς πληροφορηθήθηκε το γεγονός το γαλλικό κοινό.

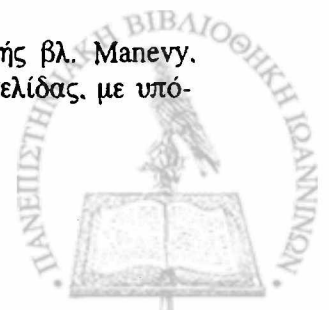
Στη συνέχεια θα παραθέσουμε όσα στοιχεία, μορφής ή περιεχομένου, νομίζουμε ότι εξυπηρετούν τους στόχους της μελέτης, για να καταλήξουμε σε μερικές διαπιστώσεις, που θα βοηθήσουν στην εξαγωγή χρήσιμων, πιστεύουμε, συμπερασμάτων.

Η αντιμετώπιση του γεγονότος

Οι εφημερίδες κατατάσσονται εδώ με βάση την κυκλοφορία τους το 1912. Παρέχονται πρώτα κάποια ενδεικτικά στοιχεία για την καθεμιά. Στη συνέχεια αναλύεται η κάλυψη του γεγονότος ως προς τις πηγές, τη μορφή² και το περιεχόμενο. Αναφερόμαστε, φυσικά, κυρίως στα φύλλα

1. Βλ. *HGPF*, III. Πίνακα σ. 296.

2. Για το σχήμα, τη μορφή, τα γράμματα στις εφημερίδες της εποχής βλ. Manevy. *L'évolution des formules*, σ. 41-42. Ιδιαίτερα για τη σύνθεση της πρώτης σελίδας, με υπόδειγμα την εφ. *Le Gaulois*, βλ. *ό.π.*, σ. 44.

της Παρασκευής 7 Μαρτίου 1913 (ν.η.), της επομένης δηλ. του γεγονότος, με μικρές αναδρομές, όπου χρειάζεται, στα λίγο πριν ή λίγο μετά.

1. *Le Petit Parisien*

Η εφ. αυτή ιδρύθηκε το 1844 και γνώρισε τη μεγάλη ακμή από τις αρχές του αιώνα μας, με το πέρασμα στην εξασέλιδη έκδοση και, κυρίως, με τη σχετική παρακμή της *Petit Journal*. Στα 1905 έφτασε το 1,18 εκ. φφ., το 1910 τα 1,35 εκ., και το 1,45 εκ. τις παραμονές του Μεγάλου Πολέμου. Την εποχή της μεγάλης ακμής της η *Petit Parisien* ακολουθούσε μετριοπαθή πολιτική, χωρίς ακρότητες, όπως άλλωστε κάθε εφημερίδα μεγάλης κυκλοφορίας, ενώ, παράλληλα, χρησιμοποιούσε τη δύναμή της για να προωθήσει πολιτικά τους φίλους της. Ο εκδότης της εφ. αυτής Jean Duruy είχε χρηματίσει υπουργός Δημοσίων Έργων (1912-13) στην κυβέρνηση Poincaré, ενώ είχε διατελέσει και υπουργός Γεωργίας επί κυβερνήσεως Waldeck-Rousseau και υπουργός Εμπορίου στις κυβερνήσεις Briand. Ο Duruy είχε αποβεί ισχυρός πολιτικός παράγοντας χάρη κυρίως στην εφημερίδα του, την οποία ο ίδιος παρακολουθούσε από πολύ κοντά. Από τα βασικά στελέχη της εφ. κατά την εποχή που μας ενδιαφέρει εδώ ως αναφερθούν ο αρχισυντάκτης Léon Touchard και ο υπεύθυνος επί των εξωτερικών Paul Louis¹.

· Στο φ. της Παρ. 7.3.1913 (ν.η.), τα γεγονότα των Ιωαννίνων προβάλλονται στις δύο ακρινές (5η και 6η) στήλες της σ. 1, πάνω-πάνω, με τίτλο «Après une bataille acharnée / Janina s'est rendue» και υπότιτλο «Les Grecs ont fait 35.000 prisonniers / et se sont emparés de 128 canons». Στην ίδια σελ. καταχωρίζεται δίστηλη φωτογραφία της πόλης, με λεζάντα «VUE GÉNÉRALE DE JANINA», ενώ στην πάνω δεξιά γωνία της υπάρχει μικρή ένθετη φωτογραφία του στρατηγού Σούτσου². Το ρεπορτάζ αρχίζει με γενικές εκτιμήσεις για τη σημασία του γεγονότος (περ. 910 τυπογρ. θέσεις), και ακολουθεί περιγραφή των επιχειρήσεων (περ. 2100 θ.), υπό τον ενδιαμέσο τίτλο «LA REDDITION» (Emin Aga, 6 Mars). Στο ίδιο φ., στη μόνιμη στήλη «DERNIÈRE HEURE» της σ. 3 (μεσαία στήλη), καταχωρίζεται ενυπόγραφη ανταπόκριση (υπογρ. A.J.) από το Λονδίνο (6 Μαρ.),

1. Για την εφ. αυτή βλ. Manevy, *La Presse de la IIIe République*, σ. 77, 127-128. —Denoyer, *La Presse contemporaine*, σ. 89-90. —Κυρίως βλ. HGPF, III, σ. 304-309. Για τον τεχνικό της εξοπλισμό το 1911 βλ. και Jean-André Faucher, *Le Quatrième Pouvoir. La Presse de 1830 à 1930*, Paris, Ed. Jacquemart/L'Echo de la Presse, 1957, σ. 74.

2. Για τη χρήση και το ρόλο της φωτογραφίας στον Τύπο της εποχής, και ιδιαίτερα στις «4 μεγάλες», βλ. Manevy, *L'évolution des formules*, σ. 49.

υπό τον τίτλο «La question albanaise./La Grèce ne rendra pas Janina» (πλέον των 700 θ.).

Στο εισαγωγικό, ιδιαίτερα σημαντικό, κείμενο αναφέρονται ή τονίζονται τα εξής: Οι Έλληνες σημείωσαν μεγάλη επιτυχία, που θα επιδράσει στην πορεία των συζητήσεων μεταξύ των Δυνάμεων και των ενδιαφερομένων μερών (της Τουρκίας και των Συμμάχων)¹. —Οι Έλληνες, μετά από μια σειρά επιχειρήσεων, πήραν τη σημαντική πόλη των Ιωαννίνων, που κάποιοι προτίθενταν να ενσωματώσουν στην αυτόνομη Αλβανία, ενώ ο πληθυσμός της είναι πολύ περισσότερο ελληνικός παρά αλβανικός. —Τα Ιωάννινα ήταν μια από τις τρεις οχυρές τουρκικές θέσεις (οι δύο άλλες: Αδριανούπολη και Σκόδρα), που αντιστέκονταν από την αρχή του πολέμου. —Οι Έλληνες έγιναν κύριοι όλων των πόλεων που διεκδικούσαν. —Θα είναι δύσκολο για την Τουρκία να αρνηθεί την παράδοση των Ιωαννίνων².

Στη συνέχεια παρέχονται λεπτομέρειες από τη μεγάλη επίθεση των ελληνικών δυνάμεων κατά της πόλης, την 4, 5 και 6 Μαρτίου, και παρακολουθείται η πορεία των επιχειρήσεων και η διαδοχική κατάληψη της Τσούζας, της Μανολιάσας και του Αγίου Νικολάου, των οχυρών θέσεων δηλ. γύρω από την πόλη. Το ρεπορτάζ τονίζει ιδιαίτερα τη φυγή των Τούρκων και την άτακτη υποχώρησή τους προς την πόλη, το πλήθος των τουρκικών απωλειών σε ανθρώπους και υλικό, τις συγκρούσεις μεταξύ των υποχωρούντων και του αποσπάσματος που στάλθηκε για να αναχαιτίσει τη φυγή. Το κείμενο επιμένει κυρίως στο φρούριο του Μπιζανιού, τονίζοντας ότι θεωρούνταν απόρρητο και ότι οι ελληνικές προσπάθειες για την κατάληψή του είχαν σταματήσει προ διμήνου. Χωρίς να αναφέρεται στις τελικές επιχειρήσεις για την εκπόρθηση του οχυρού, εμφανίζει την παράδοσή του ως απόφαση του τούρκου διοικητή, ο οποίος ύψωσε λευκή σημαία θεωρώντας αδύνατη την περαιτέρω άμυνα. Το ρεπορτάζ συνεχίζεται με απλή αναφορά στις προτάσεις του Εσάτ πασά για την παράδοση της πόλης, στην απάντηση του Διαδόχου για άνευ όρων παράδοση, στους 35.000 τούρκους αιχμαλώτους και στα λάφυρα (128 κανόνια και μεγάλες ποσότητες παντοειδούς υλικού) και κλείνει γράφοντας ότι το ελ-

1. «Les Grecs viennent de remporter un succès considérable et qui ne peut manquer d'influer sur la marche des pourparlers engagés entre les puissances, d'une part, la Turquie et les alliés de l'autre».

2. «A l'heure présente les Grecs sont maîtres de toutes les cités qu'ils revendiquaient. Il sera malaisé à la Porte de refuser la cession de Janina».

ληνικό ιππικό υπό τον στρατηγό Σούτσο εισήλθε θριαμβευτικά στην πρωτεύουσα της Ηπείρου.

Η ενυπόγραφη ανταπόκριση της 3ης σελ. αναφέρεται ιδιαίτερα στις άμεσες συνέπειες που θα είχε η κατάληψη των Ιωαννίνων για το αλβανικό ζήτημα. Συγκεκριμένα, μετά από τις παραστάσεις των αντιπροσώπων της προσωρινής αλβανικής κυβέρνησης στη Διάσκεψη των Πρεσβευτών του Λονδίνου, ότι δηλ. ο ελληνικός αποκλεισμός καταδίκαζε σε πείνα τους αλβανικούς πληθυσμούς, οι πρεσβευτές εξέτασαν τις συνέπειες από την πτώση των Ιωαννίνων ως προς το επίμαχο θέμα του καθορισμού της μελλοντικής ελληνο-αλβανικής μεθορίου. Υπενθυμίζεται ακόμη ότι η Αυστρία και η Ιταλία είχαν διακηρύξει τη θέλησή τους να περιληφθούν τα Ιωάννινα στην υπό δημιουργία Μεγάλη Αλβανία. Τονίζεται επίσης με ιδιαίτερη έμφαση ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν θα παραχωρούσε τα Ιωάννινα έναντι οιαδήποτε ανταλλάγματος, ούτε ακόμη και αν έπαιρνε το στρατηγικό λιμάνι των Αγίων Σαράντα. Και η ανταπόκριση καταλήγει με την πρόβλεψη ότι το ζήτημα της βόρειας και ανατολικής μεθορίου της μελλοντικής Αλβανίας «απέχει πολύ από την οριστική του ρύθμιση»¹.

2. *Le Journal*

Η εφημερίδα αυτή κυκλοφόρησε στις 28 Σεπτεμβρίου 1892², και η σχετική διαφημιστική καμπάνια έμεινε ονομαστή στα δημοσιογραφικά χρονικά. Ο πρώτος διευθυντής της Fernand Chau, δημοσιογράφος ο ίδιος και άνθρωπος του Τύπου, γνώριζε να προσελκύει με γενναιόδωρα συμβόλαια την ελίτ των γαλλικών γραμμάτων της εποχής, με αποτέλεσμα το τιράζ της εφ. να φτάσει το μισό εκατομμύριο στις αρχές του αιώνα μας. Την εποχή που μας ενδιαφέρει, η εφ. είχε περάσει στην ιδιοκτησία των βελ-

1. «Les ambassadeurs ont également envisagé, me dit-on, les conséquences que ne manquera pas d'avoir l'occupation de Janina, lorsqu'il s'agira de fixer la future frontière greco-albanaise. On sait que l'Autriche et l'Italie se sont déclarées partisans de l'inclusion de cette ville dans la grande Albanie qu'elles désirent voir créer. Or, il est certain, une haute personnalité grecque m'en a donné l'assurance formelle, que le cabinet d'Athènes, maintenant qu'il est en possession de cette place, ne consentira à aucun prix à s'en dessaisir, pas plus du port de Santi Quaranta qui, relié à Janina par une route carrossable, constitue une position stratégique de premier ordre.

Toutefois, la question des frontières nord et est de la future Albanie est encore loin d'être réglée».

2. Ας σημειωθεί ότι το έτος αυτό αποτελεί ρεκόρ ως προς τον αριθμό των τίτλων σε κυκλοφορία: Kayser, *Le Quotidien français*, σ. 16. Γενικά η περίοδος 1881-1914 θεωρείται ως ο «χρυσός αιώνας του Τύπου»: *HGPF*, III, σ. 22.

γικής καταγωγής αδελφών Letellier. Ιδιαίτερη θέση στην ύλη της είχαν λάβει τα ρεπορτάζ και οι πληροφορίες ονομαστών δημοσιογράφων. Μετά το 1911, πολιτικός διευθυντής ανέλαβε ο Ch. Humbert, ο οποίος έδωσε στην εφ. δεξιά πολιτική κατεύθυνση, με πνεύμα σαφώς εθνικιστικό και μιλιταριστικό. Το τιράζ της εφ. έφτασε τις 600.000 φφ. το 1904, τις 750.000 το 1908, το 1 εκατομ. στα 1913. Ας αναφερθεί, τέλος, ότι τα έσοδα της *Journal* από τις διαφημίσεις ήταν ανώτερα από τα αντίστοιχα της *Petit Parisien*, χάρη κυρίως στις μικρές αγγελίες, οι οποίες ανέβαζαν τον αριθμό των σελίδων των εκδόσεων της Παρασκευής και του Σαββάτου στις 12, και ενίοτε στις 14, το 1914¹.

Πρωτοσέλιδο αποτέλεσαν και για την εφ. αυτή τα γεγονότα των Ιωαννίνων, στο φ. της Παρ. 7.3.1913 (ν.η.). Στην κορυφή της 6ης στ. της σ. 1 δημοσιεύτηκε άρθρο του Saint-Brice (3.500 θ.), με τίτλο «SUCCÈS GREC EN ÉPIRE. PRISE DE JANINA». Επίσης στη σ. 4, στ. «DERNIÈRE HEURE» πάνω-πάνω, καταχωρίστηκαν ανταποκρίσεις από την Αθήνα (6.3.) με τίτλο «COMMENT JANINA FUT OCCUPÉE» (60-65 αράδες) και από τη Βιέννη (6.3.) με τίτλο «L'Andrinople et la prise de Janina» (16 αρ.).

Στα παραπάνω κείμενα τονίζονται: —Η στρατιωτική σημασία των γεγονότων, που χαρακτηρίζονται ως η πρώτη σημαντική στρατιωτική εξέλιξη της δεύτερης φάσης των εχθροπραξιών². —Η θέση και η σημασία της πόλης· υπενθυμίζεται ότι τα Ιωάννινα είναι η πρωτεύουσα της Ηπείρου, της όμορης προς την Ελλάδα τουρκικής επαρχίας που βρέχεται από το Ιόνιο, με πληθυσμό πάνω από 30.000 ψυχές. —Η σημασία της οχυρής θέσης του Μπιζανιού, οι τουρκικές ενέργειες για την οχύρωση της πόλης, η αριθμητική δύναμη της τουρκικής φρουράς υπό τον Εσάτ πασά, που, από 12.000 αρχικά, είχε ενισχυθεί σημαντικά από εθελοντές αλβανούς και τα υπολείμματα της στρατιάς της Μακεδονίας· διέθετε επίσης και σημαντικό πυροβολικό («on parle de 128 pièces»). Εξαιρείται, ακόμη, η άμυνα που αντέταξαν οι τουρκικές δυνάμεις («Elles ont fait une magnifique défense»). —Επιχειρείται αναδρομή στις προσπάθειες του ελ-

1. Βλ. Manevy, *La Presse*, σ. 130-131. —Denoyer, *La Presse*, σ. 90. —HGPF, III, σ. 314-316. Για τον τεχνικό εξοπλισμό και το προσωπικό της εφ. βλ. Faucher, *Le Quatrième Pouvoir*, σ. 75. Βλ. ακόμη Carroll, *The French Public Opinion*, σ. 9 και Henry Coston, *Partis, journaux et hommes politiques d'hier et d'aujourd'hui*, Numéro spécial της επιθ. *Lectures Françaises* (Δεκ. 1960) 535.

2. «La journée d'hier a vu le premier fait d'armes important de la seconde phase des hostilités. L'armée grecque s'est emparée de Janina».

ληνικού στρατού υπό τον στρατηγό Σαπουντζάκη για την κατάληψη της πόλης, τονίζεται η συμβολή του Διαδόχου Κωνσταντίνου και εξαιρείται η άμυνα του Μπιζανιού («...résista victorieusement»). —Επαινείται η ικανότητα του νεοσύστατου ελληνικού στρατού, που προτιμούσε να πέσει στο πεδίο της μάχης παρά να υποχωρήσει¹. —Υπογραμμίζονται οι συνέπειες του γεγονότος, που εξασφαλίζει οριστικά στους Έλληνες την κατοχή της Ηπείρου, της οποίας ο πληθυσμός είχε πλήρως εξελληνιστεί («La population de cette province est complètement hellénisée»). —Επιχειρείται, τέλος, στο κείμενο της σ. 1 που υπογράφει ο Saint-Brice, σύγκριση της κατάληψης των Ιωαννίνων με την επιχειρούμενη από τους Μαυροβούνιους κατάληψη της Σκόδρας: κατά τον αρθρογράφο, η πτώση της τελευταίας αυτής θα έχει απείρως μεγαλύτερη σημασία από την κατάληψη των Ιωαννίνων, γιατί θα ανατρέψει όλες τις προθέσεις και τα σχέδια για τη ρύθμιση του Αλβανικού ζητήματος².

Στο κείμενο της σ. 4 δίνονται λεπτομέρειες για τις επιχειρήσεις που οδήγησαν στην κατάληψη των Ιωαννίνων, αναλύεται η θέση της Αυστρίας και αναφέρονται οι σχετικοί έπαινοι του βασιλιά της Ελλάδας Γεωργίου.

Ας σημειωθεί ακόμη ότι η εφ. *Le Journal* αφιέρωσε κάποιες σειρές για το εξεταζόμενο γεγονός στα φύλλα πριν και μετά την 7.3.1913. Συγκεκριμένα, στο φ. της Τρίτης 4.3., στη στ. «DERNIÈRE HEURE» (σ. 4), σε ανταπόκριση 15 αράδων από την Αθήνα (3.3.) υπό τον τίτλο «Escapouches en Épire», αναφέρεται η προώθηση ελληνικών δυνάμεων από το Μέτσοβο προς τον Άραχθο, καθώς και μικρής κλίμακας επιχειρήσεις αντιπερισπασμού των τουρκικών δυνάμεων, όπως π.χ. εκείνη της 29.2. (πάντα ν.η.), κατά την οποία 500 Τούρκοι με πυροβολικό προσπάθησαν να καταλάβουν τη θέση Lacostani (Λυκοστάνη) ανεπιτυχώς, παρόλο ότι οι Έλληνες ήταν λιγότεροι. Επίσης στο φ. του Σαβ. 8.3. στη στ. DH (σ. 4) θίγεται το πρόβλημα των τούρκων αιχμαλώτων και περιγράφονται με συντομία η παράδοση των Ιωαννίνων και η είσοδος του Διαδόχου στην πόλη. Η είσοδος των Ελλήνων στα Ιωάννινα περιγράφεται εκτενέστερα, σε 27 αράδες, και στο φ. της Κυρ. 9.3., σε ανταπόκριση από την Αθήνα,

1. «Après plusieurs semaines d'une préparation méthodique et discrète, un nouvel effort a triomphé de la résistance ottomane. C'est un très brillant succès à l'actif de l'armée hellénique. La campagne de Thessalie avait mis en lumière ses remarquables aptitudes manoeuvrières. La prise de Janina montre que ces jeunes troupes ont autant de ténacité et de mordant que d'allant».

2. «La chute de Scutari serait infiniment plus importante que cette de Janina, car elle bouleverserait toutes les dispositions prises pour le règlement de la question albanaise».

που καταχωρίστηκε στη στ. DERNIÈRE HEURE (σ. 4) υπό τον τίτλο «L'entrée des Grecs à Janina». Η πορεία, τέλος, των ελληνικών επιχειρήσεων στην Ήπειρο παρακολουθείται με συντομία και στα φφ. της Τετ. 12.3. (στ. DH, σ. 4, ανταπόκριση από την Αθήνα με τίτλο «La marche des Grecs en Épire») και της Πέμ. 13.3. (στην ίδια θέση, ανταπόκριση από την Αθήνα επίσης, με τίτλο «En Épire»).

3. *Le Petit Journal*

Στα 1880 η εφ. αυτή αποτελούσε αληθινό φαινόμενο στον παγκόσμιο Τύπο, καθώς κυκλοφορούσε σε 600.000 φφ., που έφτασαν το 1 εκατομ. περί το 1890. Μετά η κυκλοφορία μειώθηκε εξαιτίας του ανταγωνισμού της *Petit Parisien*, για να φτάσει στις 800.000 φφ. περίπου κατά τις παραμονές του Πολέμου. Κατά την περίοδο που μας ενδιαφέρει εδώ, τη διοίκηση της εφ. είχε ο Charles Prevet, επί της εποχής του οποίου η εφ. ακολούθησε πολιτική εχθρική προς την κυβέρνηση J. Caillaux. Η *Petit Journal* διέθετε ένα στέρεο δίκτυο πώλησης και είχε πιστούς αναγνώστες ανάμεσα στους γάλλους αγρότες¹.

Το φ. της Παρ. 7.3.1913 κυκλοφόρησε με κύριο πρωτοσέλιδο θέμα τον περίφημο νόμο για την τριετή στρατιωτική θητεία². Πρωτοσέλιδο, ωστόσο, ήταν και το γεγονός της κατάληψης των Ιωαννίνων. Άνω αριστερά στην 1η σελ. δημοσιεύτηκαν φωτογραφίες του Διαδόχου Κωνσταντίνου και του Vehis bey, καθώς και γενική άποψη της πόλης. Ακολουθούσε κείμενο με τον τίτλο «PRISE de Janina par les GRECS».

Στο κείμενο αυτό τονίζεται η συμβολή του Διαδόχου και η σκληρότητα των επιχειρήσεων, που την επέτειναν οι δυσμενείς καιρικές συνθήκες³. Κατά την εφ., τα γεγονότα των Ιωαννίνων αποτελούσαν μια νέα τουρκική ήττα, ενώ η παράδοση της πόλης θα διευκόλυνε και θα επέσπευδε τη συνομολόγηση της ειρήνης. Οι σχετικές επιχειρήσεις και τα ονόματα των πρωταγωνιστών απλώς αναφέρονται, ενώ καταχωρίζεται ολόκληρο το τηλεγράφημα του Κωνσταντίνου που ανήγγελλε επίσημα την απελευθέρωση

1. Βλ. Manevy, *La Presse*, σ. 125-127. —HGPF, III, σ. 301-304. —Denoyer, *La Presse*, σ. 91. Βλ. ακόμη Coston, *Partis, journaux et hommes politiques*, σ. 535 και Bernard Voyenne, *L'information en France*, Paris, Ediscience, 1972, σ. 4.

2. Για τον συγκεκριμένο νόμο και τη σημασία του βλ. Chastenot, *Histoire*, σ. 537-538.

3. «La capitale de l'Épire, Janina, vers laquelle, depuis la prise de Salonique, l'armée grecque avait dirigé son principal effort, Janina vient de tomber aux mains des troupes commandées par le prince héritier de Grèce, le Diadoque, après une campagne qui révéla une magnifique endurance chez les hommes et chez leurs chefs et fut encore rendue plus pénible par l'inclémence de la saison».

της ηπειρωτικής πρωτεύουσας. Καταλήγοντας, ο συντάκτης του κειμένου, τονίζει και πάλι τον οριστικό θρίαμβο των ελληνικών όπλων και προσωπικά του Κωνσταντίνου¹.

4. *Le Matin*

Από την αρχή η εφ. αυτή είχε ταραχώδη βίο. Πρωτοκυκλοφόρησε το 1884 (26.2.) από τον αμερικανό Sam Chamberlain, για να περιέλθει, λίγους μήνες μετά, στην ιδιοκτησία του πλούσιου λεβαντίνου, γεννημένου στην Κωνσταντινούπολη, Alfred Edwards. Κατά μίμηση των αμερικανικών εφημερίδων, η *Matin* υπήρξε εφημερίδα κατεξοχήν: δεν είχε επιφυλλίδες, δημοσίευε σύντομα άρθρα και κυρίως ειδήσεις. Αρχικά είχε μικρή κυκλοφορία, γύρω στις 20-30.000 φφ. περί το 1885. Κύριος μοχλός για την ανάπτυξή της και η ισχυρή προσωπικότητα που διηύθυνε την εφ. για 45 χρόνια υπήρξε ο εκ των συνιδιοκτητών Maurice Buneau-Varilla. Η μέγιστη κυκλοφορία επιτεύχθηκε περί τα τέλη του Μεγάλου Πολέμου, με 1.610.000 φφ., για να πέσει στις 300.000 όταν ξέσπασε ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος. Περί το 1912-13 η *Matin* κυκλοφορούσε σε λιγότερες από 700.000 φφ. Οι διπλωματικές και οικονομικές υποθέσεις υπήρξαν για τον Varilla και την εφημερίδα του πηγή σημαντικών εσόδων, κυρίως τα τουρκικά και ρωσικά δάνεια². Έτσι η εφ. αυτή ήταν από τους πιο πιστούς υποστηρικτές της ρωσικής πολιτικής το 1914. Υποστήριζε επίσης τον Briand και κυρίως τον Poincaré³.

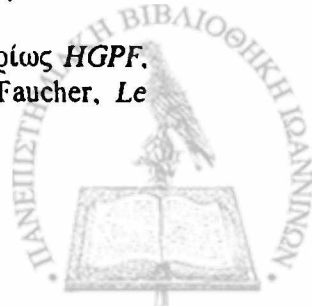
Ανάλογη ήταν, φυσικά, και η στάση της *Matin* για τα γεγονότα των Ιωαννίνων. Στο φ. της Παρ. 7.3.1913 τα αναφέρει, βέβαια, στην πρώτη σελ., αλλά στο κάτω μέρος της 4ης στήλης, όπου σε 16 αράδες δημοσιεύεται ανώνυμη ανταπόκριση από την Αθήνα, με βάση τους *Times* και τίτλο «L'ARMÉE GRECQUE occupe Janina». Στη στήλη DERNIÈRE HEURE της 4ης σ. δεν αναφέρονται.

Στο σύντομο ξερό κείμενο μνημονεύονται μόνο τα ονόματα του Εσάτ πασά και των απεσταλμένων του προς το ελληνικό Επιτελείο στο Εμίναγα

1. «Ce succès consacre le triomphe définitif des armées grecques, car la victoire que vient de remporter le Dialogue lui livre avec la ville de Janina, capitale de l'Épire, le camp retranché qui avait été établi autour de cette place et la dernière armée ottomane qui tenait encore la campagne à l'ouest des Balkans».

2. Για το μείζον ζήτημα των ρωσικών χρημάτων και τις γαλλικές εφημερίδες βλ. Carroll, *French Public Opinion*, σ. 270-271.

3. Βλ. Manevy, *La Presse*, σ. 87-88, 128-129. —Denoyer, *Presse*, σ. 90 και κυρίως *HGPF*, III, σ. 309-314. Για το δίκτυο και τις πηγές της εφ. στο εξωτερικό βλ. και Faucher, *Le Quatrième Pouvoir*, σ. 74.

Ρεσούφ μπέη και Ταλαάτ μπέη, οι τουρκικές προτάσεις για παράδοση, το γεγονός ότι οι τουρκικές δυνάμεις απέβησαν αιχμάλωτες πολέμου. Δεν παραλείπεται, στην αρχή της ανταπόκρισης, να τονιστεί το σφυροκόπημα του ελληνικού πυροβολικού και η επίθεση που ακολούθησε, και στο τέλος να αναφερθεί ότι οι ειδήσεις προκάλεσαν μεγάλο ενθουσιασμό στην Αθήνα¹. Στο φ. της Δευτ. 10.3., στη στ. DH της σ. 3, δημοσιεύεται μεταξύ άλλων σύντομη είδηση (6 αράδες) από τη Σόφια, με τίτλο «Les Grecs annexeraient les territoires qu'ils occupent». Ας σημειωθεί, τέλος, ότι η εφ. αυτή δεν αναφέρει τίποτε για τη δολοφονία του βασιλιά Γεωργίου στη Θεσσαλονίκη, τη στιγμή που ολόκληρος ο γαλλικός Τύπος βοούσε.

5. *La Croix*

Οι κρίσεις του καθολικού κόσμου κατά το δεύτερο μισό του 19ου αι. είχαν αξιόλογα αποτελέσματα και επί του Τύπου θρησκευτικής κατεύθυνσης. Εξάλλου, η καταστροφή των μοναρχικών πολιτικών κομμάτων έφερε στην επιφάνεια την Εκκλησία και την τοποθέτησε στην πρώτη γραμμή του πολιτικού αγώνα. Πέρα, όμως, από τις πολιτικές διαφορές και τις δογματικές διαμάχες, εκείνο που ενδιαφέρει ιδιαίτερα εδώ είναι ότι η καθολική δημοσιογραφία δοκίμασε για πρώτη φορά να προσαρμοστεί στις προτιμήσεις ενός κοινού λαϊκού, καθώς και στις μοντέρνες τεχνικές της πληροφόρησης. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο εντάσσεται η δημιουργία, στις 16.6.1881, της εφ. *La Croix*, ως ημερήσιας λαϊκής καθολικής εφημερίδας. Η εφ. αυτή κληρονόμησε τον τίτλο της ομώνυμης και βραχύβιας επιθεώρησης ποιότητας και τη θέση της εφ. *La France Nouvelle*, που έκλεισε στις 20.5.1883.

Η *Croix* εκδιδόταν από το εκκλησιαστικό εκδοτικό συγκρότημα *La Bonne Presse*, το οποίο στηριζόταν, στη Γαλλία, στις χιλιάδες των εθελοντών και στις δεκάδες χιλιάδες των πιστών αναγνωστών. Παρόλα αυτά, η αρχή στάθηκε δύσκολη, καθώς οι μόνοι αναγνώστες της ήταν οι κληρικοί. Από το 1887 και μετά ανοίγει ο δρόμος της οριστικής επιτυχίας,

1. «Après un vigoureux bombardement et une attaque des troupes grecques qui avaient réussi à encercler Bizani, Essad pacha, le général en chef turc, a fait savoir au prince héritier de Grèce, à 2 h. ½ ce matin, qu'il désirait se rendre.

Deux heures après, il a envoyé Ressouf bey et Talaat bey au quartier général grec à Eminaga, pour déclarer que les troupes turques ne pouvaient plus tenir et se déclaraient prêtes à se rendre.

Les troupes turques ont été faites prisonnières de guerre et trois escadrons de cavalerie grecque sont entrés à Janina.

Ces nouvelles ont provoqué un grand enthousiasme à Athènes».

και από τις 14.000 φφ. το 1884 η εφ. θα φτάσει τις 168.000 το 1892, για να σταθεροποιηθεί, μέχρι το 1914, στις 150-180.000 φφ. Απευθυνόταν αρχικά σε κοινό λαϊκό, κυρίως εργατών, για να εξαπλωθεί στη συνέχεια στα κοινωνικά στρώματα των «μικροαστών», των υπαλλήλων, των μικροεμπόρων και των τεχνιτών. Τα διάφορα γεγονότα και η καθημερινότητα έλαβαν σημαντική θέση στις στήλες της εφ., δίπλα στα θρησκευτικά ζητήματα, κάτι το αδιανόητο και σκανδαλώδες για τους παραδοσιοκρατικούς θρησκευτικούς κύκλους¹.

Τα γεγονότα των Ιωαννίνων κατέχουν ξεχωριστή θέση στα φύλλα της εφ. αυτής. Στο φ. της Παρ. 7.3.1913 αφιερώνονται λίγες μόνο σειρές, στη στήλη «Dernières nouvelles» της σ. 2, όπου, ανάμεσα σε άλλα από τον βαλκανικό πόλεμο, καταχωρίζεται σύντομη ειδική ανταπόκριση από την Αθήνα με τίτλο «Entrée des Grecs à Janina». Την επομένη όμως, Σάβ. 8.3., στην ειδική στήλη «La Crise Balkanique» της σ. 1, δημοσιεύεται εκτενές ρεπορτάζ με τίτλο «A Janina les Grecs captirent 33.000 prisonniers et 128 canons». Στη συνέχεια, στο φ. της Κυρ.-Δευτ., 9-10.3., στη στήλη Dernières Nouvelles της σ. 2, δημοσιεύεται ανταπόκριση από τη Θεσσαλονίκη με τίτλο «LA PRISE DE JANINA» και υπότιτλο «Le roi et la reigne de Grèce assistent à un Te Deum». Στο επόμενο φ. της Τρίτης 11.3. δίνονται σύντομες ειδήσεις (στήλη La Crise Balkanique, σ. 2), με τους τίτλους «les Grecs captirent 2000 fuyards Turcs», «Les Grecs occupent Paramythia» και «Les Grecs annexeraient les territoires qu' ils occupent». Τέλος, στο φ. της Τετ. 19.3., στη σ. 1, αναδημοσιεύεται αθηναϊκή λαϊκή καρτ-ποστάλ, που παριστάνει ναύτη και αξιωματικό πάνω σε πολεμικό σκάφος μπροστά από κάποια τουρκική πόλη· ο ναύτης βαστά την ελληνική σημαία. Η λεζάντα σημειώνει: «L'APOTHÉOSE HELLÉNIQUE».

Όπως σημειώθηκε, το φ. της 7.3. δημοσιεύει λακωνική ανταπόκριση ειδικού απεσταλμένου από την Αθήνα, όπου αναφέρεται μόνο ότι ο στρατηγός Σούτσος με τρεις ίλες ιππικού εισήλθε στην πόλη στις 9 το πρωί (της 6.3.) και ότι η ελληνική σημαία κυματίζει στο Μπιζάνι². Όπως, ωστόσο, εξηγείται στο φ. της επομένης, επρόκειτο για δεύτερη έκδοση της 7.3. Στο φ. της 8.3. (Σάβ.) αφιερώνεται στα γεγονότα εκτενές ρεπορτάζ, όπου: —Η άλωση των Ιωαννίνων χαρακτηρίζεται ως γεγονός σημαντικό. —Τα Ιωάννινα είναι το πρώτο από τα τρία φρούρια (τα άλλα δύο η

1. Βλ. Manevy, *Presse*, σ. 86-87 και κυρίως *HGPF*, III, σ. 326-327, 334-336.

2. «Le général Soutzo, suivi de trois escadrons, est entré à Janina la 9 h. du matin. Le drapeau grec flotte sur Bizani».

Αδριανούπολη και η Σκόδρα) που είχε οχυρώσει ο von der Goltz, το οποίο καταλαμβάνεται από τους Έλληνες, «κατευθείαν μαθητές γάλλων εκπαιδευτών». —Η άλωση των Ιωαννίνων εκτιμάται ότι θα εμπυνώσει τους Μαυροβουνίους και τους Βουλγάρους και θα περιπλέξει τη διεθνή κατάσταση, δεδομένου ότι οι Έλληνες δεν θα δεχτούν να παραχωρήσουν την πόλη στην Αλβανία¹. Στη συνέχεια περιγράφονται με αρκετές λεπτομέρειες οι στρατιωτικές επιχειρήσεις και δίνεται έμφαση στις χιλιάδες των τούρκων αιχμαλώτων και του στρατιωτικού υλικού που έπεσαν στα χέρια του ελληνικού στρατού. Το ρεπορτάζ κλείνει με τη θριαμβευτική είσοδο του ελληνικού στρατού στην πόλη, την πρωτεύουσα της Ηπείρου, και την ιαχή «Zito i Hellas». Ας σημειωθεί εδώ ότι το αμέσως επόμενο θέμα της στήλης έχει τίτλο «Les dessous du pseudo-Congrès albanais». Στο φ. της Κυρ.-Δευτ., 9-10.3., περιγράφεται η δοξολογία που τελέστηκε στη Θεσσαλονίκη, στην οποία χωροστάτησε ο μητροπολίτης Γεννάδιος, συμμετέσχε ολόκληρος ο κλήρος και παρέστησαν το βασιλικό ζεύγος της Ελλάδας, ο πρίγκιπας Νικόλαος, ο πρόξενος της Ρωσίας, βούλγαρος στρατηγός, σέρβος συνταγματάρχης και όλοι οι υπάλληλοι και οι αξιωματούχοι. Τις επόμενες ημέρες αφιερώνονται σύντομες ειδήσεις στα γεγονότα της Ηπείρου, όπως ήδη αναφέρθηκε, για να φτάσουμε στο φ. της Τετ. 19.3. με τη φωτογραφία και τη γνωστή λεζάντα. Ας σημειωθεί ακόμη εδώ ότι η εν λόγω φωτογραφία εξυπηρετούσε κάποιο σκοπό. Συγκεκριμένα, το κύριο θέμα της εφ. αφορούσε στην παρέμβαση της Αυστρίας και της Ιταλίας στην Αλβανία. Η *Croix* λοιπόν, μέσω της φωτογραφίας και της λεζάντας της, υπενθύμιζε τις ελληνικές νίκες και προέτρεπε τη Γαλλία να βοηθήσει τους καθολικούς αλβανούς Μιδριότες.

6. *L'Echo de Paris*

Ανήκει στην ομάδα των «δεξιών» εφημερίδων², η οποία εντούτοις εμφανίζει μεγάλη ποικιλία ως προς την καταγωγή και τις τάσεις. Συνολικά οι εφημερίδες της ομάδας αυτής (όπως οι *Presse* και *Intransigeant*, που θα αναφερθούν παρακάτω, στους αρ. 7 και 9, αντίστοιχα), χωρίς πραγ-

1. «Des trois forteresses turques formidablement defendues par von der Goltz - Andrinople, Janina et Scutari - Janina est la première conquise par les Grecs, élèves directs des instructeurs français. Cela va donner du coeur aux Monténégrins et aux Bulgares. Cela va compliquer aussi la situation internationale, car les Grecs ne rendront jamais à l'Albanie une ville aussi chèrement achetée par eux. Et il auront bien raison».

2. Κατάταξη των παρισινών εφημερίδων της εποχής ως προς την πολιτική τους τοποθέτηση βλ. του Manevy, *La Presse de la IIIe République*, σ. 142-143.

ματική ιδεολογία, συνέπιπταν στην αντίστασή τους προς τον εκδημοκρατισμό της πολιτικής ζωής και προς την πρόοδο των σοσιαλιστικών ιδεών. Χαρακτηρίζονται επίσης από την κοινή τους στάση απέναντι στην Καθολική Εκκλησία, την οποία και στηρίζουν, αλλά και από τον αντισημιτισμό τους¹.

Η *Echo de Paris* πρωτοεκδόθηκε στις 12.3.1884 ως πρωινή ημερήσια, με τιμή 10 cent., από τον Valentin Simond, χάρη στην υποστήριξη και τα μυστικά κεφάλαια του υπουργείου Εσωτερικών της κυβέρνησης Ferry. Μετά το 1900 διοικείται από τον Henry Simond, γιο του ιδρυτή. Επί των ημερών του η εφ. σημείωσε σχετική επιτυχία, η οποία μετριέται με την άνοδο της κυκλοφορίας από τις 53.000 φφ. το 1897 στις 105.000 το 1906, στις 135.000 το 1912 και τις 150.000 στην αυγή του Πολέμου. Καλογραμμένη και «σκεπτόμενη» εφημερίδα, η *Echo de Paris* παραμένει σήμερα κλασικό παράδειγμα του κοινωνικού φόβου, ο οποίος μετά κυρίως την Κομμούνια είχε τραυματίσει τη συνείδηση της γαλλικής αστικής τάξης².

Το φ. της Παρ. 7.3.1913 αφιερώνει ολόκληρη τη στ. 2 της σ. 3, όπου η μόνιμη στήλη «Dernières nouvelles du monde entier». Το κείμενο φέρει τον τίτλο «La Guerre. La Prise de Janina» και τον διασαφητικό υπότιτλο «Après l'assaut victorieux des remparts turcs par les Grecs, Essad pacha se rend sans conditions». Πρόκειται για κομμάτι ειδικού ανταποκριτή από τη Λάρισα. Παρακάτω διαβάζουμε, υπό τον ενδιάμεσο τίτλο «La lutte finale de l'armée grecque», ανταπόκριση από το Εμίναγα.

Όπως φαίνεται και από τους τίτλους που παρατέθηκαν, η *Echo de Paris* τονίζει ιδιαίτερα τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, οι οποίες περιγράφονται με αρκετές λεπτομέρειες στις σχετικές ανταποκρίσεις. Τονίζεται ακόμη η παράδοση του Εσάτ πασά, οι 32.000 αιχμάλωτοι και το υλικό που πέφτουν στα χέρια του ελληνικού στρατού, αλλά και η ανθρώπινη αντίδραση του έλληνα πρωθυπουργού Βενιζέλου, ο οποίος δεν μπόρεσε να συγκρατήσει τα δάκρυά του ενώπιον του ενθουσιώδους Ελληνικού Κοινοβουλίου. Παρατίθεται επίσης αυτολεξί το επίσημο ελληνικό τηλεγράφημα και το τηλεγράφημα του βασιλιά προς τον πρωθυπουργό. Η δεύτερη ανταπόκριση από το Εμίναγα αναφέρεται κυρίως στην εκπόρθηση του Μπιζανιού, του οποίου το οχυρό θεωρούνταν απόρητο.

1. Για την τάση αυτή του γαλλικού Τύπου βλ. *HGPF*, III, σ. 342-343.

2. Βλ. Manevy, *La Presse*, σ. 88, 132. —Denoyer, *Presse*, σ. 90-91. —Faucher, *Le Quatrième Pouvoir*, σ. 56. —Charles Ledré, *Histoire de la Presse*, Paris, Fayard, 1958, 310-311. Κυρίως βλ. *HGPF*, III σ. 339, 346-347.

Η *Echo de Paris* αφιέρωσε όμως αρκετές γραμμές της για τα Ιωάννινα, πριν και μετά την απελευθέρωσή τους. Συγκεκριμένα, στο φ. της Τετ. 26.2. (ν.η.), στη γνωστή μόνιμη στήλη της σ. 3, καταχωρίστηκε ανταπόκριση της ειδικής υπηρεσίας της εφ. από τη Βιέννη, με τίτλο «L'entente paraît devoir se faire sur Diakowa et Dibra» (με πεζά λευκά) και υπότιτλο (με ημίμαυρα κεφαλαία) «LA QUESTION DE JANINA». Στην ηπειρωτική πρωτεύουσα αφιερώνεται το τελευταίο 1/3 του κειμένου, ιδίως στις απαιτήσεις της Ελλάδας και την πιθανή έκβασή τους. Επίσης, στο φ. του Σαβ. 8.3., σ. 3, στ. 3 (τέλος), δημοσιεύεται κείμενο ειδικού ανταποκριτή από τη Βιέννη, με τίτλο «La prise de Janina» και τον διασαφητικό υπότιτλο «A Vienne on craint que la victoire grecque ne complique la situation». Επισημαίνεται ιδιαίτερα ότι η εφ. της Βιέννης *Wiener Tagblat* τιμούσε τον ηρωισμό των τούρκων υπερασπιστών των Ιωαννίνων και συνιστούσε να υποσταλεί αμέσως η κυανόλευκη ελληνική σημαία, για να πάρει τη θέση της ο δικέφαλος αετός της αλβανικής σημαίας¹. Στο φ. της Κυρ. 9.3., σ. 3, στ. 4 (σχεδόν αρχή), καταχωρίζεται ειδική ανταπόκριση από την Αθήνα, του γνωστού πρακτορείου Havas, με τίτλο «La chute de Janina à la Chambre Grecque». Αναφέρονται εδώ οι δηλώσεις στο Ελληνικό Κοινοβούλιο των Μαυρομιχάλη, Ράλλη και Θεοτόκη και γίνεται μνεία των σχετικών σχολίων του αθηναϊκού Τύπου. Τονίζεται ιδιαίτερα ότι ολόκληρος ο Τύπος της ελληνικής πρωτεύουσας απέτιε τιμές στο θάρρος και την καρτερία του τουρκικού στρατού², καθώς και στη σπάνια στρατιωτική αξία του Εσάτ πασά, ενώ σημειώνεται ότι ο τούρκος στρατηγός ήταν συμμαθητής του Διαδόχου στην Ακαδημία του Βερολίνου. Το κείμενο καταλήγει: «Το όνομα του Μπιζανιού θα μείνει αιώνιο στην Ιστορία. Αλλά μαζί μ' εκείνο του Διαδόχου, το όνομα του Εσάτ πασά θα έχει επίσης μια τιμητική θέση»³. Στο φ. της Τρίτης 10.3., σ. 3, στ. 3 (αρχή), αναδη-

1. «La chute de Janina impressionne désagréablement le marché et le monde politique, qui veulent voir dans ce glorieux fait d'armes de l'armée grecque une complication de la situation. On exprime la crainte que ce brillant succès rende de plus en plus intransigeants les coalisés.

Le *Wiener Tagblat* célébrant l'héroïsme du défenseur de Janina, dit qu'il n'est pas encore établi que le drapeau bleu et blanc de la Grèce ne devra pas être descendu pour céder la place à l'aigle à deux têtes des Skipetares».

2. «Tous les journaux rendent hommage au courage et à l'endurance des troupes turques, ainsi qu'à la rare valeur stratégique déployée depuis quatre mois, par le défenseur de Janina, Essad pacha».

3. «Le nom de Bizani demeurera éternel dans l'histoire: mais avec celui du diadoque le nom d'Essad pacha aura aussi une place d'honneur».

μοσιεύεται από την εφ. *Daily Telegraph* ανταπόκριση από τα Ιωάννινα με τίτλο «La Guerre» και υπότιτλο «La Reddition de Janina. Détails rétrospectifs» καθώς και ενδιάμεσο τίτλο «Entrée triomphale du prince héritier grec à Janina». Περιγράφεται κυρίως η τραγική κατάσταση της πόλης την επομένη του πολέμου, με τα άταφα πτώματα, τους αιχμαλώτους και την έλλειψη βασικών ειδών. Όσο για την είσοδο του Διαδόχου στην πόλη, αποδίδεται μάλλον φτωχά. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανταπόκριση από τη Βιέννη, που δημοσιεύτηκε στο φ. της Πεμ. 13.3., σ. 3 στ. 4, με τίτλο «La Reddition de Janina» και επεξηγηματικό υπότιτλο «Elle serait due à la Trahison d'Essad pacha, dit une correspondance de Janina». Η παραπάνω άποψη είδε το φως της δημοσιότητας στην αυστριακή εφ. *Reichspost* και υπογράφεται από τον διευθυντή της Εμπορικής Σχολής Ιωαννίνων Βασίλειο Διαμάντη. Ο Διαμάντης επικαλούνταν τη μαρτυρία του αυστριακού προξένου στα Ιωάννινα Bilinski και κατονόμαζε ως ενδιάμεσο τον τέως πρόξενο της Ελλάδας στα Ιωάννινα Φορέστη¹. Τελευταία μνεία των γεγονότων ανευρίσκουμε στο φ. της Τρ. 17.3., σ. 3 στ. 3 (προς το τέλος), σε κείμενο με τίτλο «Les Grecs en Épire», μέσα σε γενικότερο ρεπορτάζ που κάλυπτε ολόκληρη τη στήλη και έφερε τον τίτλο «La guerre continuerà».

7. La Presse

Στην ομάδα των «δεξιών» παρισινών εφημερίδων μπορεί να συμπεριληφθεί και η *Presse*, η μεγαλύτερη εσπερινή παρισινή εφημερίδα της εποχής. Ξανακυκλοφόρησε, μετά από πολλές περιπέτειες, τον Ιούνιο 1888, υπό τη διεύθυνση του G. Laguerre, ως το πιο σημαντικό όργανο του δημοκρατικού μπουλανζισμού. Υπό τη διεύθυνση του L. Bailby, μετά το 1895, η εφ. αναδιοργανώθηκε πλήρως, αυξάνοντας το λογοτεχνικό της τμήμα και εκείνο της πληροφόρησης. Ας σημειωθεί ακόμη ότι εγκαινίασε τις πρώτες αθλητικές στήλες του γαλλικού τύπου. Κατά την εποχή που μας ενδιαφέρει, πολιτικός διευθυντής ήταν ο πρώην υπουργός Ναυτικών de Lanessan, η δε κυκλοφορία είχε ανεβεί στις 70-75.000 φφ. μέχρι την αυγή του Μεγάλου Πολέμου².

1. «Le directeur de l'école commerciale de Janina, Vasile Diamandi, prétend, dans la *Reichspost*, que la reddition de Janina est due seulement à une trahison, probablement d'Essad pacha. Il invoque le témoignage du consul austro-hongrois de Janina, M. Belinski, et désigne comme courtier de la trahison, l'ancien consul de Grèce à Janina, M. Foresti, qui aurait amené aussi le gouverneur d'Elassona, Hassan Talim pacha, à capituler».

2. Βλ. *HGPF*, III σ. 340. —Voyenne, *L'information*, σ. 4.

Την Παρ. 7.3.1913 η *Presse* κυκλοφόρησε με δεύτερο πρωτοσέλιδο —το πρώτο ήταν ο νόμος των τριών ετών— τα γεγονότα των Ιωαννίνων και τίτλο πάνω-πάνω «L'armée grecque entre à Janina». Στη σ. 1, επίσης, στη στ. 4 (λίγο πιο κάτω από την κορυφή), δημοσιεύεται ανταπόκριση από την Αθήνα του πρακτορείου Havas (1100 0.), με τον (πλάγιο) τίτλο «Janina est tombée». Το κείμενο πληροφορεί για την παράδοση του Εσάτ πασά μετά από την περιφανή νίκη των Ελλήνων, την είσοδο στην πόλη του στρατηγού Σούτσου, την κατάληψη του Μπιζανιού.

Κατά τις επόμενες ημέρες, η *Presse* ασχολείται λεπτομερέστερα και διεξοδικότερα με τα γεγονότα. Στο φ. του Σαβ. 8.3. (σ. 1, αρχή στ. 3) δημοσιεύεται ανταπόκριση από την Αθήνα με τίτλο «La capitulation de Janina. A ÉTÉ NÉGOCIÉE PAR LES CONSULS». Όπως δείχνει και ο τίτλος, το βάρος δίνεται στην παρέμβαση των ευρωπαϊών προξένων στα Γιάννινα (Γαλλίας, Ρωσίας, Αυστρίας και Ρουμανίας) κατά τις διαπραγματεύσεις Λιαδόχου-Εσάτ', και στη συνέχεια απαριθμούνται οι όροι του πρωτοκόλλου παράδοσης. Στο φ. επίσης της Κυρ. 9.3. (σ. 1, στ. «Les événements d'Orient») καταχωρίζονται ανταποκρίσεις από την Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και τα Ιωάννινα, με τον γενικό τίτλο «LA PRISE DE JANINA» και επιμέρους θέματα την επίσημη είσοδο του Λιαδόχου στην πόλη, τις γιορταστικές εκδηλώσεις στη Θεσσαλονίκη και την επίσημη δοξολογία με την παρουσία του βασιλικού ζεύγους, την αλγεινή εντύπωση που προκάλεσε στην Πόλη η πτώση των Ιωαννίνων. Στο φ. της Δευτ. 10.3. (σ. 1, στ. 4 «Les Évén.d'Orient») καταχωρίζεται μεταξύ άλλων ανταπόκριση από την Αθήνα με τίτλο «Les vainqueurs font l'éloge des vaincus». Το κείμενο περιέχει διάφορες ειδήσεις (σύλληψη φυγάδων τούρκων, ο μητροπολίτης Παραμυθιάς παρακαλεί τον Διάδοχο να καταλάβει και την πόλη αυτή), αλλά εστιάζεται στο ότι ολόκληρος ο αθηναϊκός Τύπος πλέκει εγκώμια για τους Τούρκους και τον Εσάτ πασά, με ιδιαίτερη αναφορά στην εφ. *Εστία'*. Την Τρίτη 11.3. (σ. 1, στ. 4 προς το τέλος) δημοσιεύεται και νέα ανταπόκριση από την Αθήνα (τίτλος «Comment Janina a capitulé»).

1. «Selon des informations relatives à la reddition de Janina, la première démarche à ce sujet a été faite auprès du Diadoque par les consuls de France, de Russie, d'Autriche et de Roumanie, sur la demande d'Essad pacha».

2. «L'Estla rendant hommage à la bravoure d'Essad pacha, dit que le général turc profita d'une façon gênante des accidents du terrain de l'Épire; qu'il est juste de reconnaître qu'il luttait avec courage pour préserver le moral de ses troupes qu'il sut, au milieu des déboires, maintenir son armée et qu'il livra la place confiée à sa garde seulement lorsqu'il désespéra complètement de pouvoir la défendre».

με κύριο θέμα την εκπόρθηση του Μπιζανιού και τις λεπτομέρειες από την παράδοση του οχυρού. Στη συνέχεια δίνονται και άλλες ειδήσεις από τα Γιάννινα (όπως ότι ο γάλλος πρόξενος έγινε δεκτός από τον Διάδοχο) και από την Αθήνα (οι Έλληνες κατέλαβαν την Παραμυθιά). Ανάλογες ειδήσεις υπάρχουν, τέλος, και στα φφ. της Πέμ. 13.3. (σ. 1: οι Έλληνες κατέλαβαν την Κόνιτσα) και της Τρ. 18.3. (σ. 1, στ. «La Guerre Balkanique»: οι ελληνικές νίκες και η κατάληψη του Αργυροκάστρου). Ας σημειωθεί ακόμη ότι στο ίδιο φ. της 18.3. καταχωρίζεται ανταπόκριση από την Αθήνα, με πηγή την εφ. *Εμπρός των Ιωαννίνων*, υπό τον τίτλο «Cérémonie musulmane à Janina», όπου περιγράφεται η επίσημη τελετή των μουσουλμάνων των Γιαννίνων για την είσοδο στην πόλη του ελληνικού στρατού.

8. *L'Humanité*

Ο σοσιαλιστικός Τύπος στη Γαλλία εμφανίστηκε καθυστερημένα, για διάφορους λόγους. Κατ' ουσίαν μόνο μετά το 1880 εμφανίζονται στη χώρα αυτή φύλλα σοσιαλιστικών τάσεων, που απευθύνονται στο εργατικό προλεταριάτο, ενώ η άνοδός τους σημειώνεται από τα τέλη της ίδιας δεκαετίας. Όλα τα φύλλα της κατηγορίας αυτής αντιμετώπισαν εξ αρχής σοβαρότατες οικονομικές δυσχέρειες, καθώς απευθύνονταν σε περιορισμένο και οικονομικά ασθενές κοινό, μη μπορώντας να επεκταθούν με το σύστημα της εγγραφής συνδρομητών. Το άλλο σοβαρό πρόβλημα που είχαν να αντιμετωπίσουν και τότε ήταν η σύζευξη του κομματικού οργάνου με το μέσο γενικότερης πληροφόρησης, που θα προσείλκυε ευρύτερο κοινό.

Η πρώτη ημερήσια εφημερίδα αυτής της κατηγορίας ήταν η εφ. *Le Cri du Peuple*, που κυκλοφόρησε το φθινόπωρο του 1883 και απέκτησε σημαντικό κοινό μεταξύ του κόσμου των εργατών. Η σημαντικότερη από όλες υπήρξε, ασφαλώς, η *Humanité*, που εμφανίστηκε τον Απρίλιο 1904. Με ένα λαμπρό συντακτικό επιτελείο από την αρχή, μετά το Συνέδριο του 1905 άνοιξε στους επικεφαλής των διαφόρων τάσεων, όπως ο Jules Guesde, ο Paul Lafargue ή μετά ο Ed. Vaillant. Την εποχή που μας ενδιαφέρει ψυχή της εφ. ήταν ο J. Jaures, αλλά και οι υπόλοιποι συνεργάτες της υπήρξαν από τους αξιολογότερους πνευματικούς ανθρώπους της εποχής. Η αύξηση του τιράζ της *Humanité* συνδέεται άμεσα με την αύξηση του αριθμού των μελών του γαλλικού τμήματος της Εργατικής Διεθνούς (S.F.I.O.): έτσι, από 15.000 φφ. το 1905, σταθεροποιείται στις 60.000 μετά

1. Για την εφ. αυτή βλ. *HGPF*, III, σ. 371.

το 1908. Το 1914 φαίνεται ότι τυπωνόταν σε 85-90.000 φφ., από τα οποία πουλιώνταν περί τις 65.000¹.

Το φ. της Παρ. 7.3.1913 κυκλοφόρησε με πρωτοσέλιδη δίστηλη φωτογραφία των Ιωαννίνων και με πρωτοσέλιδο, επίσης, θέμα «LA GUERRE EN ORIENT», όπου, μεταξύ άλλων, και σχετική εκτενής (1000 θ.) ανταπόκριση από την Αθήνα με τίτλο «L'armée grecque est entrée dans Janina». Στο κείμενο προηγείται η είδηση της εισόδου στην πόλη του στρατηγού Σούτσου και στη συνέχεια παρατίθεται το τηλεγράφημα, με το οποίο το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών ενημέρωσε την ελληνική πρεσβεία Παρισίων. Τονίζεται επίσης η σημασία του γεγονότος, για να καταλήξει με την άποψη ότι έτσι οι Έλληνες μένουν κύριοι όλου του εδάφους από το Ιόνιο μέχρι τη Θεσσαλονίκη.

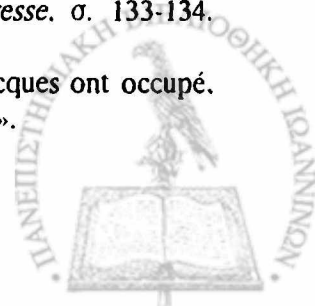
Αλλά και στα επόμενα φφ. η σχετική ειδησεογραφία παραμένει λιτή, χωρίς περισσότερες λεπτομέρειες για το γεγονός και χωρίς εκτιμήσεις. Συγκεκριμένα, στο φ. του Σαβ. 8.3., στη στήλη «Les événements balkaniques» της σ. 3, καταχωρίζεται, μεταξύ άλλων, και σύντομη ανταπόκριση από την Αθήνα με τίτλο «Après la prise de Janina», όπου μικρές ειδήσεις για την είσοδο των Ελλήνων στην πόλη και την παράδοση των τουρκικών δυνάμεων, με ιδιαίτερη μνεία στον αριθμό των κανονιών που έπεσαν στα χέρια του ελληνικού στρατού. Αρκετές ημέρες αργότερα, στο φ. του Σαβ. 22.3., σ. 3, παρατίθεται η σύντομη είδηση, με βάση την αθηναϊκή εφ. *Νέα Ημέρα*, ότι οι ελληνικές δυνάμεις κατέλαβαν, μαζί με το Τεπελένι, όλη τη δυτική περιοχή της Ηπείρου².

9. *L'Intransigent*

Η εφ. αυτή, που ανήκει στην ευρεία ομάδα των «δεξιών», εμφανίζεται στις 14 Ιουλίου 1880, με ιδρυτή τον δημοσιογράφο και πολιτικό μαρκήσιο Rochefort. Η πολιτική εξέλιξη της εφ. *Intransigent* ακολουθεί την αντίστοιχη περιπετειώδη πορεία του ιδιοκτήτη της: σοσιαλιστική το 1880, συνδέεται με διάφορα ρεύματα και τάσεις (αντιπορτουνισμό, μπουλανζισμό, νασιοναλισμό) και, παραμένοντας λαϊκό φύλλο, σύντομα αποκόπτεται από τη σοσιαλιστική υπόθεση. Στα 1905 ο *Intransigent* είναι ήδη μια δεξιά εφ., με πολύ άσχημα οικονομικά. Τον Rochefort διαδέχεται στην ιδιοκτησία ο Léon Bailby, που κατορθώνει να σώσει την εφ. από τη χρε-

1. Βλ. *HGPF*, III, σ. 369-370; 374-377. Πρβλ. και Manevy, *La Presse*, σ. 133-134. —Faucher, *Le Quatrième Pouvoir*, σ. 53. —Ledré, *Histoire*, σ. 320-322.

2. «On mande d'Athènes que le *Neaimera* annonce que les troupes grecques ont occupé, en même temps que Topeleny (sic), toute la région occidentale de l'Épire».

οκοπία, χάρη κυρίως στην ανάμιξη του τραπεζίτη Vlasto. Παρόλη την ονομαστή λογοτεχνική του στήλη και τους λαμπρούς του συνεργάτες, ο *Intransigeant* ερχόταν σαφώς πίσω από την ομόδοξη, επίσης εσπερινή, *Presse*. με τιράζ λιγότερο από 50.000 φφ. το 1914¹.

Στο φ. της Παρ. 7.3.1913, τα γεγονότα των Ιωαννίνων αναγγέλλονται με τρόπο ιδιαίτερα τιμητικό. Συγκεκριμένα, στη δεύτερη ολοσέλιδη αράδα της σ. 1 (η πρώτη αναφερόταν στο νόμο των 3 ετών) αναγγέλλονται τα θέματα PRISE DE JANINA και LES TRICENTAIRES DE ROMANOFF. Στην ίδια σ. 1, περί το μέσον της 5ης στ., υπό τον τίτλο «LES GRECS / ONT PRIS JANINA», δημοσιεύεται αρκετά μεγάλο (1300 θ.) κείμενο, ολόκληρο υπογραμμισμένο (δηλ. με πλάγια στοιχεία). Ακολουθεί σύντομη (300 θ.) ανταπόκριση από την Αθήνα, υπό τον τίτλο «JANINA SE RENDRAIT», καθώς και άλλο εκτενέστερο (500 θ.) κείμενο, ολόκληρο και πάλι υπογραμμισμένο, και μάλιστα εντονότερα (με ημίμαυρα), με τίτλο «CONFIRMATION OFFICIELLE». Η σύνταξη της εφ. θεωρεί την είδηση σημαντική, γιατί αφενός τα Ιωάννινα, μαζί με την Αδριανούπολη και τη Σκόδρα, ήταν τα μόνα σημεία που οι Τούρκοι κρατούσαν ακόμη, και αφετέρου η κατάληψη της «πρωτεύουσας της Ηπείρου» καθιστούσε την Ελλάδα κύρια του εδάφους από το Ιόνιο ως τη Θεσσαλονίκη². Το πλάγιο κείμενο συνεχίζεται με άλλες εκτιμήσεις από τη βαλκανική κρίση. Η σύντομη ανταπόκριση από την Αθήνα πληροφορεί για την παράδοση των Ιωαννίνων από τον Εσάτ πασά στον διάδοχο Κωνσταντίνο, μετά από τη λαμπρή νίκη του ελληνικού στρατού. Η σχετική ειδησεογραφία κλείνει με το επίσημο τηλεγράφημα που έλαβε η ελληνική πρεσβεία στο Παρίσι.

Η εφ. *Intransigeant* είχε αφιερώσει στις επιχειρήσεις των Ιωαννίνων αρκετές σειρές στα προηγούμενα από την 7.3. φύλλα της, αλλά πολύ περισσότερες στα αμέσως μετά. Στο φ. του Σαβ. 1.3. (σ. 1, στ. «LA GUERRE») δημοσιεύεται, μεταξύ άλλων, ανταπόκριση από την Αθήνα με τίτλο «LES HOSTILITÉS TURCO-GRECQUES». Εδώ σημειώνεται η μικρή δύ-

1. Βλ. *HGPF*, III, σ. 341-342. —Denoyer, *Presse*, σ. 94.

2. «Janina se rend aux Grecs», tele est la nouvelle qui arrivait à Paris cet après-midi.

Importante nouvelle. car Janina, avec Scutari et Andrinople, était un de trois seuls points où les Turcs ont pu se maintenir jusqu' à présent, à l'ouest et au nord de leur ancien territoire européen. Janina, la capitale de l'Épire, prise, les Grecs restent maîtres de tout le territoire qui s'étend de la mer Ionienne à Salonique».

ναμη πυρός των τουρκικών πυροβολαρχιών του Μπιζανιού' και ότι ο πρίγκιπας Γεώργιος, γιος του διαδόχου, είχε αναχωρήσει για το Εμίναγα. Στο φ. της Κυρ. 2.3. (σ. 1) δημοσιεύεται και άλλη ανταπόκριση από την Αθήνα με τίτλο «Un combat en Épire», όπου διαβάζουμε για μια εξάωρη συμπλοκή με νίκη των Ελλήνων. Τονίζεται επίσης ότι οι Έλληνες έθαψαν τα πτώματα 112 Τούρκων, εκ των οποίων 8 αξιωματικοί, που είχαν εγκαταλειφθεί άταφα στο πεδίο της μάχης².

Αλλά οι λεπτομέρειες των γεγονότων δίνονται στα φφ. μετά την 7.3. Στο φ. του Σαβ. 8.3. (σ. 1, προς το τέλος της στ. 3), υπό τον τίτλο «LA GUERRE» δίνεται η ατμόσφαιρα του ενθουσιασμού και της ανακούφισης που προκάλεσε το γεγονός σ' ολόκληρη την Ελλάδα. Το κείμενο, μάλιστα, κάνει έντεχνη αναφορά στην αρχαία Δωδώνη, τον Αχέροντα και τον Κοκυτό³. Αναφέρει επίσης την είσοδο του Διαδόχου στην «πρωτεύουσα της Ηπείρου», τους αιχμαλώτους και τα λάφυρα, το κέρδος για την Ελλάδα που παίρνει μια νέα επαρχία, την Ήπειρο, πλούσια, με 700.000 περ. ψυχές. Δεν παραλείπει, ακόμη, να τονίσει την εντύπωση που προκλήθηκε στην Κων/πολη⁴. Στο ίδιο φ., στη στ. «La dernière heure» της σ. 2, με τίτλο «LA PRISE DE JANINA», μεταξύ άλλων δημοσιεύεται είδηση από τη Θεσσαλονίκη για τον εκεί επίσημο εορτασμό, καθώς και από την πρωτεύουσα του Μαυροβουνίου Κεττίγνη, όπου ο βασιλιάς Νικόλαος χαιρέτισε με κανονιοβολισμούς τη χαρμόσυνη είδηση. Στο φ. της Κυρ. 9.3. (σ. 1, προς το τέλος της στ. 4), καταχωρίζεται ανταπόκριση από την Αθήνα με τίτλο «LA CHUTE DE JANINA»· εδώ αναφέρεται ότι αποκαταστάθηκε τηλεγραφική επικοινωνία μεταξύ Ιωαννίνων και Αθηνών, όπου έφτασαν στο ελληνικό υπουργείο Πολέμου τα πρώτα τηλεγραφήματα. Μεταξύ άλλων τονίζεται ότι οι φυγάδες τούρκοι λεηλάτησαν καταστήματα, αλλά η τάξη αποκαταστάθηκε. Στο φ. της Τρ. 11.3., σ. 1, δημοσιεύεται μεταξύ

1. «Les batteries turques de Bizani ont ouvert le feu sur les troupes grecques, mais, en raison de son peu d'efficacité, le tir a rapidement cessé».

2. «Les Grecs ont inhumé 112 Turcs, dont 8 officiers, dont les cadavres avaient été abandonnés sur le terrain».

3. «La Grèce toute entière est en fête et célèbre avec enthousiasme la prise de Janina. Il y avait deux mois que son armée était arrêtée devant l'antique Dodone, auprès les sources d'Achéron...».

4. «L'entrée du diadoque dans les rues étroites et tortueuses de la capitale de l'Épire les reconforte — et leur livre 3.500 prisonniers, de centaines de canons et une province, l'Épire, riche de près de 700.000 habitants.

A Constantinople, l'effet moral produit par la prise de Janina est énorme aussi; on est abattu».

άλλων ειδήσεων με την υπογραφή F.D. και μικρό κείμενο, με τίτλο «L'agpée grecque a terminé la campagne». Στο κείμενο αυτό, ολόκληρο υπογραμμισμένο (με πλάγια), αναφέρεται ότι οι Έλληνες βαδίζουν προς το Αργυρόκαστρο, αφού έχουν πια ολόκληρη την Ήπειρο. Τέλος στο φ. της Τετ. 12.3. (σ. 2, στ. DERNIÈRE HEURE), υπό τον τίτλο «LES GRECS EN ÉPIRE», δημοσιεύεται σύντομη ανταπόκριση από τη Βιέννη, κατά την οποία, σύμφωνα με την εφ. *Volksplatt*, οι ελληνικές δυνάμεις είχαν λάβει την εντολή της Αθήνας να καταλάβουν ολόκληρη την Ήπειρο μέχρι την Αυλώνα¹.

10. *Le Temps*

Η εφημ. αυτή, όπως και οι δύο επόμενες (η *Figaro* και η *Journal des Débats*), ανήκει στις μεγάλες του «Κέντρου». Οι τρεις μαζί κατείχαν ξεχωριστή θέση μέσα στον πολιτικό παρισινό Τύπο: τη θέση των φύλλων ποιότητας, των οποίων οι πληροφορίες και οι απόψεις χρησίμευαν ως σημείο αναφοράς για τις υπόλοιπες εφ. Από τις τρεις αυτές η *Temps* υπήρξε πράγματι, κατά την έκφραση του ακαδημαϊκού Ch. Maurgas, «η πιο μεγάλη εφημερίδα της Δημοκρατίας πριν το 1914». Η επιρροή της ήταν αναντίρροπη, ακόμη και στους αντιπάλους. Εφημερίδα ποιότητας, σοβαρή «μέχρις ενοχλήσεως», με τιράζ που αυξανόταν βαθμιαία, για να φτάσει από τις 22.000 φφ. το 1880 στις 45.000 το 1912. Το συντακτικό επιτελείο της εφ. δεν ήταν τόσο ομογενές, καθώς ο Adrien Hébrard άφηνε αρκετά μεγάλη ελευθερία στους συνεργάτες του. Η *Temps* έδινε μεγάλη σημασία στην επαλήθευση των πληροφοριών. Για τα θέματα της εξωτερικής πολιτικής διέθετε αξιόλογο δίκτυο ανταποκριτών στις κυριότερες πρωτεύουσες. Από το 1905 ως το 1914 για τα σχετικά θέματα ήταν υπεύθυνος ο André Tardieu, συντάκτης της καθημερινής στήλης «Bulletin de l'Étranger», με κύρια πηγή πληροφόρησης το Quai d'Orsay. Ο πλούτος των περιεχομένων της εφ. αυτής, σε σύγκριση προς τα άλλα φύλλα της εποχής, είναι εξαιρετικός. Κυρίως όμως με την ποιότητα των πληροφοριών για τις ξένες χώρες και των διπλωματικών θεμάτων, η *Temps* άσκησε, πριν από τον Μεγάλο Πόλεμο, αληθινή εξουσία επί του γαλλικού Τύπου και κατέλαβε στον ευρωπαϊκό Τύπο θέση ανάλογη με της λονδρέζικης *Times*².

1. «Suivant le *Volksplatt*, les troupes grecques ont reçu d'Athènes l'ordre d'occuper toute l'Épire, jusqu'à Valona».

2. Βλ. *HGPF*, III, σ. 352-356. —Carroll, *French Public Opinion*, σ. 10. —Denoyer, *Presse*, σ. 94. —Faucher, *Le Quatrième Pouvoir*, σ. 53, 68, 75.

Στο φ. της Παρ. 7.3.1913 (σ. 2, στ. «La Guerre d'Orient») δημοσιεύεται σύντομη τηλεγραφική ανταπόκριση του ειδικού πολεμικού ανταποκριτή της εφ. E. Labranche, που ενημερώνει συνοπτικά και με ακρίβεια για την πορεία και την έκβαση των επιχειρήσεων, οι οποίες οδήγησαν στην άλωση των Ιωαννίνων, γεγονός σημαντικό, κατά τον συντάκτη, που τερματίζει την ελληνική εκστρατεία στην Ήπειρο.

Σχετικά με την παρουσία του ελληνικού στρατού στην Ήπειρο η *Temps* είχε δημοσιεύσει στο φ. της Τετ. 5.3. (σ. 2, στ. «G.d'Or.»), με τίτλο «Autour de Janina», σύντομη είδηση για την πορεία των ελληνικών δυνάμεων από το Μέτσοβο προς τον ποταμό Άραχθο. Κυρίως όμως στο φ. του Σαβ. 8.3. (σ. 2, στ. «La Guerre d'Orient») δημοσιεύεται εκτενέστατο κείμενο υπό τον τίτλο «La prise de Janina», ενταγμένο στη σχετική ειδησεογραφία ως 7^ο θέμα, του οποίου προηγούνταν άλλα: για τη διπλωματική δραστηριότητα, την Ιταλία και Αλβανία, τη διάσκεψη των Πρεσβευτών, την Τουρκία και την Τριπλή Συμμαχία. Στο κείμενο δίνονται πολλές ειδικές λεπτομέρειες από τις επιχειρήσεις, δημοσιεύεται δε και σχετικός χάρτης. Στη συνέχεια περιγράφεται η παράδοση του Μπιζανιού. Το κομμάτι συνεχίζεται, υπό τον τίτλο «L'ENTHOUSIASME À ATHÈNES», με τηλεγραφικές πληροφορίες του ανταποκριτή της εφ. από την Αθήνα. Δίνεται το εορταστικό κλίμα στην ελληνική πρωτεύουσα, αναφέρεται η πανηγυρική ανάγνωση από τον Βενιζέλο των τηλεγραφημάτων του Κωνσταντίνου που ανήγγελλαν την κατάληψη της πόλης και τους όρους παράδοσης, καθώς και το τηλ/μα του Γεωργίου προς τον Βενιζέλο.

Στη συνέχεια ο συντάκτης του κειμένου επιχειρεί να περιγράψει τη σημασία της ελληνικής νίκης, κατά τρόπο λιτό και περιεκτικό, με μια μικρή αναδρομή στην ιστορία των Ιωαννίνων. Θεωρώ το κείμενο στο σημείο αυτό ιδιαίτερα αξιόλογο, και το παραθέτω εδώ ολόκληρο¹.

1. «Pour comprendre la joie défilante du peuple grec, il faut se rappeler ce que représentait Janina pour l'âme hellénique, et ensuite les difficultés énormes de l'entreprise.

Janina fut pendant tout le dix-huitième siècle, et jusqu'à la révolution de 1821, à côté de Constantinople, la capitale intellectuelle et commerciale de l'hellénisme. Elle donna à la nation ses plus grands maîtres et ses plus grands poètes, ses plus grands évergètes. Les districts épirotes environnants, notamment Souli, lui fournissaient ses plus braves guerriers. Les traités de 1829 exclurent le district de Janina du royaume. Aussi des révolutions y éclataient tous les dix ans, et le traité de Berlin adjugea ce territoire à l'hellénisme. La clause en question ne fut jamais exécutée, mais elle ne rendait le désir d'union de l'Épire à la mère patrie que plus ardent. Elle entraîna ainsi la mobilisation de 1885 et en grande partie la guerre de 1897. On peut dire que l'Épire était pour les Grecs la Crète du nord. Des circonstances récentes avivaient l'anxiété. On répandait le bruit que l'Italie et l'Autriche prétendaient incorporer à l'Albanie l'Épire du nord».

Στα φ. επίσης της Κυρ. 9.3., της Δευτ. 10.3. και της Τρ. 11.3., πάντα στη στήλη «Guerre d'Orient» της σ. 2. και με τον σταθερό τίτλο «Les Grecs à-Janina», δίνονται στιγμιότυπα και ειδήσεις, όπως για τον κίνδυνο που διέτρεξαν ο Διάδοχος, ο γιος του και ο Βενιζέλος από μια οβίδα που εξερράγη κοντά τους, τη δράση του Διαδόχου που δέχτηκε τον Εσάτ πασά και την επιτροπή των μουσουλμάνων, τον ενθουσιασμό στην πόλη, την ημερήσια διαταγή του Διαδόχου κ.ά. Τέλος, στο φ. της Παρ. 14.3. (στην ίδια στ. της σ. 2) δημοσιεύονται, μεταξύ άλλων, σύντομες ειδήσεις για τη συνέχιση των κατακτήσεων του ελληνικού στρατού (Κόνιτσα κ.λ.), υπό τον τίτλο «L'armée grecque en Épire».

11. *Le Figaro*

Όπως αναφέρθηκε, η εφ. αυτή εντάσσεται στην ομάδα των τριών μεγάλων του «Κέντρου» μετά το 1880, όταν δηλ. εγκαταλείπει τη φιλομοναρχική της θέση, για να συνδεθεί προοδευτικά με τη Δημοκρατία. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1880 μέχρι τα μέσα της επόμενης, η επιτυχία της εφ. υπήρξε αναμφισβήτητη, καθώς κυκλοφορούσε σε περισσότερα από 80.000 φφ. Στο ίδιο διάστημα η εφ. αυτή διέθετε λαμπρό συντακτικό επιτελείο, είχε ανοίξει τις στήλες της σε όλες τις προσωπικότητες των Γραμμάτων και της Τέχνης, δημοσίευε έρευνες και ρεπορτάζ ποιότητας. Η κάμψη της αρχίζει με τη γνωστή υπόθεση Dreyfus¹. Η θερμή υποστήριξη που παρέσχε στο λοχαγό (ας σημειωθεί ότι η πασίγνωστη σειρά άρθρων του E. Zola «La vérité en marche» δημοσιεύτηκε στα φφ. 24.11.-4.12.1897) προκάλεσε ζωντανές αντιδράσεις μεταξύ των αναγνωστών της εφ., με αποτέλεσμα η κυκλοφορία της να πέσει στα 20.000 φφ. Το 1904 ανέβηκε στις 32.000, αλλά μέχρι και τον Πόλεμο δεν μπόρεσε να φτάσει τις 40.000².

Τα γεγονότα των Ιωαννίνων αναγγέλλονται στη σ. 3 (στήλη «LA QUESTION D'ORIENT») του φ. της Παρ. 7.3.1913, σε κείμενο υπό τον τίτλο «PRISE DE JANINA PAR LES GRECS» και επίτιτλο «Les hostilités». Εδώ η κατάληψη της πόλης θεωρείται ως εξέχον πολεμικό γεγονός³. Στη συνέχεια δίδεται η αναφορά του Διαδόχου για την εξέλιξη των επιχειρή-

1. Για τη στάση του Τύπου κατά την πολύχροτη αυτή υπόθεση βλ. Manevy, *La Presse de la IIIe République*, σ. 101-105.

2. Βλ. Carroll, *French Public Opinion*, σ. 9 και Ledré, *Histoire*, σ. 310. Κυρίως βλ. HGPF, III, σ. 347-351.

3. «C'est un fait de guerre qui prime aujourd'hui dans cette guerre où, depuis la reprise des hostilités, les belligérants semblent s'être donné ce mot pour faire parler d'eux le moins possible: les Grecs ont pris Janina».

σεων γύρο από τα Γιάννινα. Ας σημειωθεί ότι αποδίδεται έντεχνα ο πρώτος ρόλος στον πρίγκιπα-αρχιστράτηγο, με τη σύνδεση των ελληνικών επιτυχιών στα Ιωάννινα και τη Θεσσαλονίκη¹. Επίσης παρατίθεται και άλλη επίσημη τηλεγραφική αναφορά, που ανήγγελλε την κατάληψη του Μπιζανιού και την παράδοση του Εσάτ. Ακόμη τονίζεται ο ρόλος των προξένων στα Γιάννινα, με βάση τις ανακοινώσεις της ελληνικής πρεσβείας του Παρισιού², και γίνεται λόγος για το κλίμα που επικρατούσε στην Αθήνα.

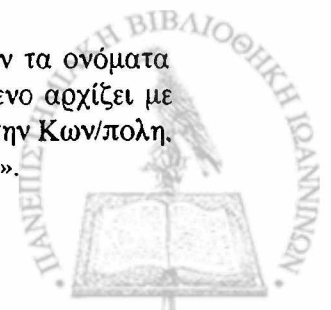
Οι λεπτομέρειες για τα γεγονότα δημοσιεύονται κατά τις αμέσως επόμενες ημέρες. Συγκεκριμένα, στο φ. του Σαβ. 8.3. (σ. 2, στ. «LA GUERRE D'ORIENT»), στη γενικότερη ενότητα «LES HOSTILITÉS» και υπό τον τίτλο «La capitulation de Janina», καταχωρίζονται οι όροι του πρωτοκόλλου παράδοσης της πόλης, τα περί αιχμαλώτων και λαφύρων³, η είσοδος του Διαδόχου στην πόλη, ο ενθουσιασμός στην Αθήνα, ο συνολικός αριθμός των τούρκων αιχμαλώτων. Το σχετικό κείμενο καταλήγει ως εξής: «Janina, capitale de l'Épire, citadelle de l'hellénisme, avait été attribuée à la Grèce par le traité de Berlin [sic!]. La population est de 20.000 âmes, dont 18.000 Grecs, 2.000 Turcs ou Juifs parlant tous le grec. C'est le chef-lieu du sandjak du même nom qui comprend 116.411 Grecs et 10.571 Turcs, d'après la dernière statistique officielle turque». Στο φ. της Κυρ. 9.3. (σ. 2, στ. «NOUVELLES DIVERSES») δημοσιεύεται, υπό τον τίτλο «La reddition de Janina (ενότητα LES HOSTILITÉS), κείμενο, όπου γίνεται λόγος για τις εορταστικές εκδηλώσεις στα Γιάννινα μετά την είσοδο του Κωνσταντίνου⁴. Στο φ. της Δευτ. 10.3. (σ. 2, στ. QU. d'OR.) δημοσιεύεται ανταπόκριση από την Αθήνα υπό τον τίτλο «La prise de Janina», όπου

1. «Voici les dépêches par lesquels le prince héritier de Grèce, qui a pris récemment le commandement en chef de l'armée d'Épire, après avoir commandé celle qui est entrée victorieusement à Salonique, a rendu compte de cet événement au gouvernement d'Athènes...».

2. Φαίνεται ότι η εφ. είχε ιδιαίτερα καλές σχέσεις με την ελληνική πρεσβεία. Στο φ. της Τρίτης, 4.3. (σ. 2, στήλη NOUVELLES DIVERSES) δημοσιεύεται, υπό τον τίτλο «Pour les blessés», ο ένατος κατάλογος χρηματικών προσφορών για τους τραυματίες (ύψους 475.554 φράγκων)· οι προσφορές συγκεντρώνονταν από την Επιτροπή των Ελληνίδων Κυριών του Παρισιού, υπό την προεδρία της κυρίας Ρωμάνου, συζύγου του έλληνα πρεσβευτή.

3. Εδώ αναφέρεται ρητά ως πηγή ο ίδιος ο τούρκος αρχιστράτηγος.

4. Ας σημειωθεί ότι ο περισσότερος χώρος διατίθεται για να αναφερθούν τα ονόματα της πριγκιπικής ακολουθίας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει, νομίζω, ότι το κείμενο αρχίζει με την υπόμνηση ότι η κατάληψη των Ιωαννίνων προκάλεσε αλγεινή εντύπωση στην Κων/πολη, με το χαρακτηριστικό σχόλιο του συντάκτη: «le contraire eut été surprenant».

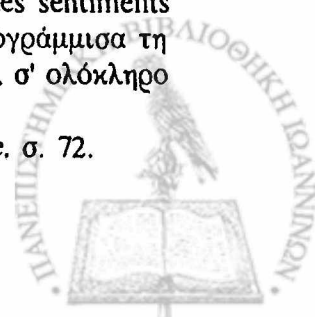
παρατίθεται η ημερήσια διαταγή του Διαδόχου, αναφέρεται ότι αυτός δέχτηκε τον Εσάτ πασά και τον διοικητή του Μπιζανιού Μπεχίρ μπέη, που εξέφρασαν τον θαυμασμό τους για τα στρατηγικά σχέδια των επιχειρήσεων. γίνεται λόγος για τις αντιδράσεις των Εβραίων των Γιαννίνων¹, καθώς και για την επίσκεψη του Κων/νου στον τάφο του Αλή πασά και στο νησάκι της λίμνης. Είναι δηλ. φανερό η πρόθεση του συντάκτη να τονίσει ιδιαίτερα τη θέση των μη χριστιανών γιαννιωτών. Την τελευταία μνεία των γεγονότων βρίσκουμε στο φ. της Τρ. 11.3., σ. 2. Εδώ, στη στήλη «LA QUESTION D'ORIENT», καταχωρίζεται η σύντομη είδηση, υπό τον τίτλο «La prise de Janina», ότι ο Διάδοχος δέχτηκε τον γάλλο πρόξενο και τον ευχαρίστησε για τη βοήθειά του κατά τη διάρκεια της πολιορκίας. Στη στ. επίσης «NOUVELLES DIVERSES» δημοσιεύεται ανταπόκριση από την Αθήνα, με την είδηση ότι η βασίλισσα της Ελλάδας, με την πριγκίπισσα Μαρία και τον πρίγκιπα Γεώργιο, αναχώρησαν για την Ήπειρο, όπου θα επισκέπτονταν τα νοσοκομεία.

12. *Le Journal des Débats*

Η τρίτη, και αρχαιότερη, από τις τρεις «μεγάλες του Κέντρου» ακολουθούσε τη σταδιοδρομία της χωρίς μεγάλες αλλαγές. Συνέχιζε να προσελκύει την ακαδημαϊκή ελίτ του κόσμου των Γραμμάτων και των Τεχνών. Παρέμενε πιστή σε μια ορισμένη άποψη της δημοσιογραφικής ποιότητας, όπου η ενημέρωση ήταν λιγότερο σημαντική σε σχέση με τον σχολιασμό. Η επιρροή της εφ. παρέμενε μικρή, αλλά η κυκλοφορία της αυξανόταν, για να φτάσει από τις 7.000 φφ. το 1880 σε κάπου 25.000 φφ. το 1914 (26.000 φφ. το 1912). Κατά την τελευταία εικοσαετία πριν τον Μεγάλο Πόλεμο, η *Journal des Débats* υπήρξε εφ. συντηρητική, λίγο ευνοϊκή προς την αποικιακή πολιτική της Τρίτης Δημοκρατίας, ελάχιστα ρωσόφιλη, αλλά ιδιαίτερα τουρκόφιλη, με σημαντικό εκδοτικό επιτελείο και συνεργάτες. Η εφ. αυτή, παρόλο το σχετικά μικρό της κοινό, διέθετε πολυάριθμους ανταποκριτές στο εξωτερικό, κάτι ξεχωριστό για τον γαλλικό Τύπο της εποχής².

1. Στην ανταπόκριση διαβάζουμε: «Les représentants de la communauté israélite ont exprimé au diadoque leur joie pour la libération de Janina. Ils l'ont assuré des sentiments dévoués à la Grèce de leurs correligionnaires qui ne parlent que le grec». Υπογράμμισα τη λέξη libération: είναι ίσως η μόνη φορά που χαρακτηρίζεται έτσι το γεγονός, σ' ολόκληρο το γαλλικό Τύπο της εποχής.

2. Βλ. *HGPF*, III, σ. 352. —Denoyer, *Presse*, σ. 94. —Manevy, *La Presse*, σ. 72.

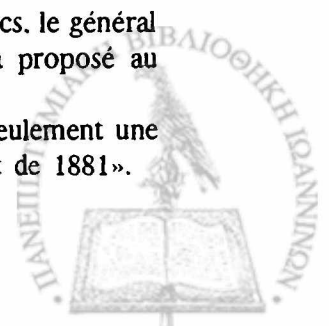
Στο φ. της Παρ. 7.3.1913, ενώ στη στήλη «LA GUERRE BALKANIQUE» της σ. 1 δεν γίνεται λόγος για τα γεγονότα των Ιωαννίνων, στη σ. 4, όπου η συνέχεια της στήλης, καταχωρίζεται η σύντομη γνωστή είδηση του πρακτορείου Havas (από την Αθήνα) για την παράδοση της πόλης, με τίτλο «Prise de Janina» (ενότητα «Les hostilités»)¹.

Πρωτοσέλιδο, ωστόσο, ήταν το θέμα στο φ. της επομένης (Σάβ., 8.3.), υπό τον τίτλο «LA PRISE DE JANINA». Εδώ δημοσιεύεται εκτενές κείμενο που πληροφορεί για τα γεγονότα και τα σχολιάζει. Η κατάληψη των Ιωαννίνων θεωρείται σημαντικό στρατιωτικό γεγονός και εύλογη αιτία πανηγυρισμών, καθώς δεν πρόκειται μόνο για μια ένδοξη νίκη, αλλά και για διπλωματική ρεβάνς των ρυθμίσεων του 1878-81². Στη συνέχεια το κείμενο κάνει εκτενή αναφορά στις ρυθμίσεις εκείνες και κλείνει με την παράθεση της επίσημης αναφοράς του Διαδόχου, της ανακοίνωσης της ελληνικής πρεσβείας Παρισίων, του τηλεγραφήματος του Γεωργίου προς τον Βενιζέλο και πληροφοριών από το Ελληνικό Κοινοβούλιο. Στο φ. της Κυρ. 9.3. (σ. 2, στ. G.B.) γίνεται λόγος για την επίσημη είσοδο του Διαδόχου στα Γιάννινα σε σύντομο κείμενο υπό τον ανάλογο τίτλο «L'entrée du diadoque à Janina». Εδώ περιέχεται και η πληροφορία ότι μέρος του τουρκικού στρατού διέφυγε προς την Αλβανία, αφού λεηλάτησε καταστήματα της πόλης. Για την κατάληψη του οχυρού Μπιζανιού διαβάζουμε στο φ. της Τρ. 11.3. (σ. 2, στ. G.B.), με τίτλο «A Janina». Το κείμενο περιλαμβάνει αρκετές λεπτομέρειες, τονίζει το τηλ/μα του τούρκου διοικητή του οχυρού που αναγγέλλει την παράδοση, το οποίο αρχίζει με τη φράση «λυπάμαι που δεν έπεσα στη μάχη...», και κλείνει με την ημερήσια διαταγή του Διαδόχου.

ΑΣ αναφερθούν ακόμη μερικές ειδήσεις των φφ. πριν από την 7.3., ενδεικτικών ίσως για τη θέση της εφημερίδας. Συγκεκριμένα, στο φ. του Σαβ. 1.3. (σ. 1, στ. G.B.), υπό τον τίτλο «Les hostilités», γίνεται αναφορά στις πληροφορίες από την Αθήνα σχετικά με τις διώξεις των Ελλήνων της Πόλης. Η εφ. θεωρεί τους αριθμούς της Αθήνας υπερβολικούς και επιμένει ότι από τους άνω των 50.000 Έλληνες της Πόλης, και υπηκόους

1. «On annonce qu'à la suite d'une éclatante victoire, remportée par les Grecs, le général turc Essad pacha, qui avait concentré ses troupes aux environs de Janina, a proposé au diadoque de se rendre (Havas)».

2. «La Grèce a sujet d'être fière. Pour elle la prise de Janina n'est point seulement une glorieuse victoire, c'est une revanche diplomatique des négociations de 1878 et de 1881».

έλληνες, εξορίστηκαν από την τουρκική κυβέρνηση μόνο 186¹. Ακόμη στο φ. της Κυρ. 2.3. (σ. 2) καταχωρίζεται ανταπόκριση από την Κων/πολη, με υπογραφή G.W. και τίτλο «Impression à Constantinople», κατά την οποία οι Έλληνες της Πόλης (όπως και οι λεβαντίνοι και οι ξένοι γενικά, που αποτελούν την πλειονότητα του πληθυσμού) μιλούν για τον πόλεμο ως κάτι μακρινό που δεν τους αφορά, αλλά μάλλον ενοχλεί τις υποθέσεις τους². Στο φ. της Τετ. 5.3. (σ. 2, στ. G.B.), τέλος, δημοσιεύεται η είδηση από τη Φιλιππιάδα ότι οι ελληνικές δυνάμεις προελαύνουν και απωθούν τις τουρκικές.

13. *Le Gaulois*

Και αυτή η εφ. ανήκει στην ομάδα των φύλλων ποιότητας. Πρόκειται για τον βασικό εκπρόσωπο του φιλομοναρχικού γαλλικού Τύπου, συνολικά σε παρακμή την εποχή που μας ενδιαφέρει. Από το 1882 που τη διεύθυνση της εφ. παίρνει οριστικά ο δημοσιογράφος και επιχειρηματίας Arthur Meyer, η *Gaulois* προσεταιρίζεται την πελατεία των άλλων φιλομοναρχικών φύλλων. Κατά τη διάρκεια της υπόθεσης Dreyfus, η εφ. προσελκύει επίσης μέρος του κοινού της *Soleil* και κυρίως της *Figaro*. Η κυκλοφορία της *Gaulois*, από το 1885 ως το 1913, κυμαίνεται μεταξύ 20 και 30.000 φφ. (20.000 το 1912). Χάρη όμως στις ικανότητες του διευθυντή της, γίνεται η μεγάλη εφημ. της «καλής κοινωνίας» και του «καλού κόσμου». Πίσω, ωστόσο, από την κοσμική της πρόσοψη και τον ελαφρό της τόνο, η εφ. αυτή υπήρξε αξιόλογη πολιτική δύναμη, καθώς διαβαζόταν από τους ευγενείς και μέρος των μεγαλοαστών³.

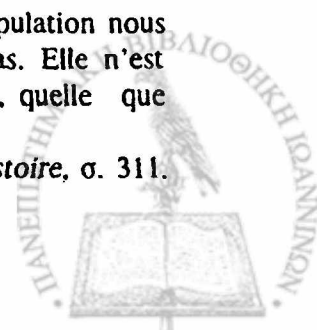
Το φ. της Παρ. 7.3.1913 δίνει σημαντική θέση στα γεγονότα των Ιωαννίνων. Συγκεκριμένα, στη σ. 3 και σε περίοπτη θέση (στο κάτω-κάτω μέρος της τελευταίας 6ης στ.), δημοσιεύεται εκτενής ειδική ανταπόκριση

1. «...Le nombre des expulsions de Constantinople signalées par une dépêche d'Athènes est très exagéré: le chiffre réel est plutôt faible, si l'on tient compte qu'il y a à Con/le plus de 50.000 Grecs sujets hellènes.

Le gouvernement a expulsé, au total, 186 sujets hellènes, 45 Bulgares, 4 Monténégrins et 1 Serbe: il a exilé, en Anatolie, 174 Grecs sujets ottomans. En outre, parmi les exilés, ainsi bien que parmi les expulsés, se trouvent des repris de justice et des délinquants de droit commun».

2. «Les Grecs, Levantins et étrangers, qui forment ici la majorité de la population nous parlent de la guerre comme d'un événement lointain qui ne les concerne pas. Elle n'est qu'un dérangement dans leurs affaires. Aussi souhaitent-ils la paix avant tout, quelle que soit».

3. Βλ. Manevy, *La Presse*, σ. 85-86. —HGPF, III, σ. 322-323. —Ledré, *Histoire*, σ. 311.

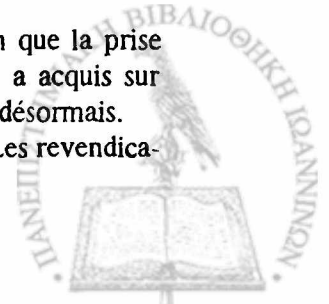
από την Αθήνα, με υπογραφή V και τίτλο «Le Conflit Oriental / *Prise de Janina par les Grecs*». Αμέσως μετά τον τίτλο παρατίθενται οι φράσεις κλειδιά: —Une grande nouvelle. —Après deux jours d'assaut, l'armée grecque force la place de Janina à se rendre. —L'enthousiasme à Athènes. Μέσα στο κείμενο, το γεγονός χαρακτηρίζεται ως «grande et heureuse nouvelle», τα Γιάννινα αποκαλούνται «capitale de l'Épire», περιγράφεται ο ενθουσιασμός στην Αθήνα, η παράδοση της πόλης και η είσοδος του στρατηγού Σούτσου, οι λεπτομέρειες των επιχειρήσεων, η συνθηκολόγηση των Τούρκων. Στη συνέχεια, με τον τίτλο «A la légation de Grèce», περιγράφεται η κοσμικο-διπλωματική συνάντηση των Ελληνίδων Κυριών του Παρισιού στα σαλόνια της πρεσβείας, για να ακούσουν την αναφορά της κυρίας Πανά, η οποία είχε επιστρέψει από αποστολή στην Ήπειρο ως μέλος του γαλλικού Ερυθρού Σταυρού. Στο ίδιο φ. (σ. 3, στ. DERNIÈRE HEURE) δημοσιεύεται και άλλη ανταπόκριση από την Αθήνα με τον ενδεικτικό τίτλο «La prise de Janina. — A la Chambre Grecque. —Athènes en fête», καθώς και από την Κεττίγνη του Μαυροβουνίου με τίτλο «Déclaration du roi Nicolas».

Στα φφ. επίσης των επομένων ημερών τα γεγονότα των Ιωαννίνων κατέχουν περίοπτη θέση. Το Σαβ. 8.3., σ. 1, σε ανταπόκριση από την Αθήνα, με τίτλο «La Prise de Janina», γίνεται λόγος για το κλίμα που επικρατεί στην ελληνική πρωτεύουσα και τις «manifestations patriotiques», καθώς και για την οριστική παράδοση της πόλης, την επίσημη είσοδο του Διαδόχου και την καταδίωξη των τουρκικών τμημάτων προς βορράν. Ιδιαίτερα εκτενές άρθρο, με τίτλο «Les succès des Grecs» και την υπογραφή του René d'Aras, δημοσιεύεται στο φ. της Κυρ. 9.3. (σ. 1, στ. 6). Το κύριο θέμα του άρθρου είναι η έκπληξη που προκάλεσαν στην Ευρώπη οι ελληνικές στρατιωτικές επιτυχίες, οι επιτυχίες των «troupes du roi Georges», όπως χαρακτηριστικά σημειώνεται, καθώς τις ελληνικές δυνάμεις τόσο η Ευρώπη όσο και η ίδια η Τουρκία θεωρούσαν ως αμελητέες. Τονίζεται επίσης η συμπάθεια της Γαλλίας προς την Ελλάδα, την κοιτίδα του πολιτισμού, την πραγματική της αδελφή στη Μεσόγειο². Στο ίδιο φ., σ. 1,

1. Ο ίδιος υπογράφει και άλλο άρθρο, στο φ. της Δευτ. 10.3., σ. 1, με τίτλο «Les difficultés de la Paix», όπου, μεταξύ άλλων, αναφέρεται ότι η άλωση των Ιωαννίνων ενθάρρυνε τους Μαυροβούνιους.

2. Το ιδιαίτερα θερμό φιλελληνικό αυτό άρθρο καταλήγει: «Ajoutez enfin que la prise de Janina liquide définitivement la question de l'Épire: j'entends que la Grèce a acquis sur cette province des titres de possession qu'il serait impossible de lui contester désormais.

Il reste malheureusement à déterminer l'attribution des îles de la mer Egée. Les revendica-

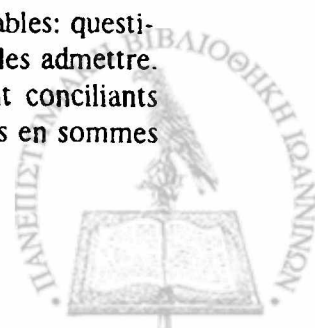

καταχωρίζονται ανταποκρίσεις από την Αθήνα με τίτλο «Après la prise de Janina» και από την Κων/πολη με τίτλο «L' impression à Constantinople». Η πρώτη από αυτές, αρκετά εκτενής, έχει ως θέματα: «Les officiers français ovationnés à Athènes. —Comment le prince Georges fut blessé. —Ce que dit le général Eydoux». Στην άλλη ανταπόκριση, λακωνική, γίνεται λόγος για την αλγεινή εντύπωση που προκάλεσε στην Πόλη η άλωση των Ιωαννίνων. Ακόμη, στη σ. 3 του ίδιου φ., στ. D.H., δημοσιεύεται και άλλη ανταπόκριση από την Αθήνα με τον ενδεικτικό τίτλο «L'entrée du Diadoque à Janina. Un éloge d'Essad pacha». Η εφ. *Gaulois* αφιερώνει και άλλες σειρές της στα γεγονότα των Ιωαννίνων και στο φ. της Δευτ. 10.3.: στη σ. 1 υπάρχει ανταπόκριση από την Αθήνα με τίτλο «Après la prise de Janina. Ordre du jour du Diadoque», η οποία συνεχίζεται και στη σ. 2, με πρόσθετες λεπτομέρειες από τη θριαμβευτική είσοδο του Διαδόχου στα Γιάννινα. Επίσης στη σ. 3, στ. D.H., δημοσιεύεται η πολλοστή ανταπόκριση από την Αθήνα, με τίτλο «Les Grecs à Janina», σχετικά με την εκεί δραστηριότητα του Διαδόχου: δέχτηκε τον Εσάτ, επισκέφτηκε τον τάφο του Αλή πασά κ.τ.ό.

Διαπιστώσεις και συμπεράσματα

Η πρώτη διαπίστωση που προκύπτει αβίαστα είναι ότι τα γεγονότα των Ιωαννίνων απασχόλησαν όλες τις παρισινές εφημερίδες που ερευνήσαμε. Στο φύλλο της 7.3.1913 (ν.η.) ή, τουλάχιστο, της επομένης το θέμα ήταν πρωτοσέλιδο στις 10 από τις 13 εφημερίδες που αναδιφήσαμε, και οπωσδήποτε στις μεγαλύτερες από αυτές: *Petit Parisien*, *Journal*, *Petit Journal*, *Matin*, *Croix*, *Presse*, *Humanité*, *Intransigeant*, *Journal des Débats* (την επομένη) και *Gaulois* (την επομένη). Στις τρεις μεγαλύτερες πρωινές, μάλιστα (*Petit Parisien*, *Journal* και *Petit Journal*), και στην εσπερινή *Presse*, η σχετική είδηση κατέλαβε την κορυφή της πρώτης σελίδας, την κορυφή δηλ. της επικαιρότητας, πλάι σε άλλα σημαντικά εσωτερικά και διεθνή θέματα. Οι δύο μεγαλύτερες, εξάλλου (*Petit Parisien* και *Journal*), καθώς και η καθολική *Croix* και η σοσιαλιστική *Humanité* συνόδεψαν τα σχετικά κείμενα με φωτογραφίες. Οι δύο πρώτες, τέλος, δημοσίευσαν ενυπόγραφα

tions du gouvernement d'Athènes s'appuient sur les arguments difficilement réfutables: questions de religion et de nationalité. La Triple ne paraît guère disposée jusqu'ici à les admettre. Toutefois, pour peu que les Hellènes, comme nous les souhaitons, se montrent conciliants dans les limites où leur intérêt et leur dignité les y autorisent, ils trouveront, nous en sommes convaincus, le plus énergique appui auprès de la Triple Entente».

άρθρα, ενώ η καλά ενημερωμένη *Temps* έστειλε ειδικό πολεμικό ανταποκριτή.

Αλλά η σχετική ειδησεογραφία δεν εξαντλήθηκε τις δύο πρώτες αυτές ημέρες. Αρκετές ημέρες πριν και, κυρίως, μετά ο παρισινός Τύπος αφιέρωνε μικρότερα ή μεγαλύτερα σε έκταση κείμενα, με ειδήσεις, άρθρα και σχόλια σχετικά με τα Γιάννινα και την Ήπειρο. Συγκεκριμένα, οι στήλες των εφημερίδων *Journal, Croix, Echo de Paris, Presse, Humanité, Intransigent, Journal des Débats* και *Gaulois* αναφέρονταν στα Γιάννινα πριν και μετά την 7.3.1913, ενώ οι *Temps* και *Figaro* καταχώρισαν εκτενείς αναλύσεις κυρίως κατά τις επόμενες ημέρες. Μόνο η γνωστή φιλότουρκη *Matin* έδωσε τα γεγονότα σε ξερό και σύντομο κείμενο.

Ιδιαίτερη σημασία έχουν, νομίζω, οι τίτλοι των σχετικών κειμένων και οι λέξεις-κλειδιά, που συμπυκνώνουν την ουσία των γεγονότων και δημιουργούν στον αναγνώστη την πρώτη και ισχυρότερη εντύπωση. Σχεδόν όλες, λοιπόν, οι εφημερίδες που εξετάσαμε χαρακτηρίζουν το γεγονός ως *prise* (άλωση, κατάληψη): οι 11 από τις 13 εφ. περιέχουν στους τίτλους τους τον συγκεκριμένο όρο (*Journal, Petit Journal, Croix, Echo de Paris, Presse, Humanité, Intransigent, Temps, Figaro, Journal des Débats* και *Gaulois*). Η εφ. *Matin* χρησιμοποιεί τον ταυτόσημο αλλά ισχυρότερο όρο *occupation* (:Janina est occupée), τον οποίο χρησιμοποιεί ενίοτε και η *Journal*. Η μεγαλύτερη από τις παρισινές εφημερίδες, η *Petit Parisien*, κάνει λόγο για *reddition* (παραδότηση) της πόλης, ενώ αναγγέλλει το γεγονός με τον τίτλο *Janina s'est rendue* (: τα Γιάννινα παραδόθηκαν). Τον όρο *reddition* χρησιμοποιούν επίσης, παράλληλα με τον όρο *prise*, και οι εφ. *Echo de Paris* και *Figaro*. Δύο άλλες εφημερίδες χαρακτηρίζουν το γεγονός ως *πτώση* (*chute*: η εφ. *Intransigent*, και *Janina s'est tombée*: η εφ. *Presse*), ενώ οι εφ. *Croix* και *Humanité* κάνουν λόγο για την είσοδο (*entrée*) του ελληνικού στρατού στην πόλη.

Καμιά από τις 13 εφημερίδες που εξετάστηκαν δεν κάνει λόγο στους τίτλους για *απελευθέρωση*, ή κάτι ανάλογο, της ηπειρωτικής πρωτεύουσας. Πουθενά δεν συναντήσαμε τους όρους *délivrance, libération* ή *mise en libération*. Μοναδική εξαίρεση η εφ. *Figaro*, η οποία σε κείμενό της, σχολιάζοντας τη στάση των Εβραίων των Γιαννίνων, αναφέρει, και αυτό στη ρύμη του λόγου, τον όρο *libération*¹.

Είναι, νομίζω, φανερό ότι ο παρισινός Τύπος της εποχής, και κατ'ε-

1. Βλ. παραπάνω, σημ. 1 της σ. 45.

πέκταση ο γαλλικός, είδε τα γεγονότα που οδήγησαν στην απελευθέρωση της Ηπείρου ως ένα επεισόδιο, από τα κορυφαία ίσως, του πολέμου και τόνισε κυρίως τη στρατιωτική του σημασία. Αυτή ακριβώς την όψη των γεγονότων τονίζουν οι εφημερίδες *Echo de Paris*, *Intransigeant* και *Journal des Débats*, και με ιδιαίτερη έμφαση οι εφ. *Journal* και *Figaro*. Τις στρατιωτικές επιχειρήσεις περιγράφουν με πολλές λεπτομέρειες και οι δύο μεγαλύτερες παρισινές εφημερίδες (*Petit Parisien* και *Journal*), καθώς και η εφ. *Gaulois*. αρκετές λεπτομέρειες δημοσιεύονται στις εφ. *Croix* και *Echo de Paris*, ενώ η εφ. *Temps* δημοσιεύει και σχετικό χάρτη. Στους όρους του πρωτοκόλλου παράδοσης αναφέρονται οι εφ. *Presse*, *Temps* και *Figaro* για τους αιχμαλώτους και τα λάφυρα του ελληνικού στρατού κάνουν λόγο οι εφ. *Petit Parisien*, *Echo de Paris*, *Humanité* και *Figaro* και με ιδιαίτερη έμφαση η εφ. *Croix* για τη μικρή δύναμη πυρός του τουρκικού πυροβολικού του Μπιζανιού μιλά η εφ. *Intransigeant*. Μόνο οι εφ. *Presse* και *Figaro* κάνουν λόγο για τη συμβολή των ευρωπαίων προξένων στα γεγονότα.

Η έμφαση στη στρατιωτική πλευρά των γεγονότων φαίνεται, εξάλλου, και από τη θέση που κατέχει στη σχετική ειδησεογραφία το οχυρό του Μπιζανιού. Οι μισές σχεδόν εφ. που εξετάστηκαν εδώ (οι 6 από τις 13: *Petit Parisien*, *Journal*, *Echo de Paris*, *Presse*, *Temps* και *Figaro*) αναφέρονται στο οχυρό και την εκπόρθησή του δια μακρών, ενώ και στις υπόλοιπες γίνεται σχετικός λόγος.

Αποκαλυπτικές είναι, επίσης, οι αναφορές του παρισινού Τύπου στην πόλη των Ιωαννίνων. Οι εφ. *Petit Parisien*, *Croix* και *Intransigeant* τη θεωρούν ως μία από τις τρεις οχυρές θέσεις των Τούρκων (οι άλλες δύο ήταν η Σκόδρα και η Αδριανούπολη). Ως σημαντική πόλη αναφέρουν τα Γιάννινα οι εφ. *Petit Parisien* και *Journal*, ενώ πρωτεύουσα της Ηπείρου την αποκαλούν οι εφ. *Journal*, *Intransigeant*, *Figaro* και *Gaulois*. Ας σημειωθεί ακόμη ότι η εφ. *Figaro* χαρακτηρίζει τα Γιάννινα ως «ακρόπολη του Ελληνισμού» (*citadelle de l'hellénisme*).

Αλλά τα δημοσιεύματα του παρισινού Τύπου της εποχής δεν θα μπορούσαν να περιοριστούν μόνο στη γεωγραφική θέση και την όποια σημασία της. Σημαντικό μέρος τους αφορά στους ανθρώπους, άτομα και σύνολα, τη δράση ή τη στάση τους. Ιδιαίτερος λόγος γίνεται, φυσικά, για τους δύο πρωταγωνιστές: τον έλληνα αρχιστράτηγο Διάδοχο Κωνσταντίνο και τον τούρκο διοικητή των Ιωαννίνων στρατηγό Εσάτ πασά. Η συμβολή του έλληνα Διαδόχου τονίζεται από τις εφ. *Journal*, *Petit Journal*, *Figaro* και *Gaulois*, ενώ η εφ. *Temps* του αφιερώνει αρκετές γραμμές. Αλλά και την αξία και τη στρατιωτική ικανότητα του τούρκου στρατηγού τονίζουν

οι εφ. *Echo de Paris* και *Gaulois*, από τις οποίες η πρώτη υπενθυμίζει ότι οι αρχηγοί των δύο αντιπάλων είχαν διατελέσει συμμαθητές στη στρατιωτική Ακαδημία του Βερολίνου. Ας σημειωθεί ότι η ίδια εφ. φιλοξενεί, παράλληλα, στις στήλες της την πληροφορία για πιθανή προδοσία του τούρκου αρχιστρατήγου, αναδημοσιεύοντας σχετικό κείμενο αυστριακής εφημερίδας. Η εφ. *Journal* εξαίρει την τουρκική άμυνα, ενώ η *Matin* αναφέρει μόνο τα ονόματα των Τούρκων. Οι εφ. *Journal* και *Gaulois* επαινούν ιδιαίτερα την ικανότητα του ελληνικού στρατού, η *Petit Parisien* μνημονεύει τη φυγή των Τούρκων και η εφ. *Intransigeant* κάνει λόγο για τις λεηλασίες των φυγάδων. Η ίδια εφ. εξαίρει το γεγονός ότι οι Έλληνες έθαψαν τούρκους αξιωματικούς και στρατιώτες που είχαν μείνει άταφοι, ενώ οι εφ. *Echo de Paris* και *Presse* σημειώνουν ότι ο αθηναϊκός Τύπος απέτισε φόρο τιμής στους τούρκους μαχητές.

Οι περισσότερες από τις παρισινές εφημερίδες προσπαθούν να μεταφέρουν στους αναγνώστες τους το κλίμα των ημερών, τόσο στα ίδια τα Γιάννινα, όσο και στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και την Κωνσταντινούπολη. Συγκεκριμένα, η εφ. *Figaro* κάνει λόγο για τον εορτασμό στην ηπειρωτική πρωτεύουσα, ενώ η εφ. *Croix* περιγράφει εκτενώς τη δοξολογία στη Θεσσαλονίκη παρουσία του βασιλικού ζεύγους της Ελλάδας (σχετική αναφορά και στην εφ. *Presse*). Το κλίμα στην Αθήνα δίνουν οι εφ. *Figaro* και *Temps*, η οποία μεταφέρει επιπλέον και το κλίμα στο Ελληνικό Κοινοβούλιο, ενώ την αλγεινή εντύπωση που προκάλεσαν τα νέα στην Κωνσταντινούπολη σημειώνουν οι εφ. *Presse*, *Intransigeant* και *Gaulois*. Ως προς τον πληθυσμό των Ιωαννίνων και της Ηπείρου, η εφ. *Petit Parisien* τον θεωρεί ελληνικό κυρίως, ενώ η *Journal* πιστεύει ότι είχε εξελληνιστεί. Ακόμη και για τη συμμετοχή των μη χριστιανών στις γιορταστικές εκδηλώσεις των Ιωαννίνων γίνεται λόγος: η εφ. *Presse* αναφέρεται στους μουσουλμάνους της πόλης και η *Figaro* στους εβραίους. Δεν λείπουν, τέλος, και ποικίλες άλλες ειδήσεις, όπως η επίσκεψη του έλληνα Διαδόχου στον τάφο του Αλή πασά (*Figaro*, *Gaulois*), η ανθρώπινη αντίδραση του έλληνα πρωθυπουργού Βενιζέλου μέσα στη Βουλή (*Echo de Paris*) ή η κοσμικο-διπλωματική εκδήλωση στην ελληνική πρεσβεία του Παρισιού (*Gaulois*).

Ιδιαίτερη αξία έχουν επίσης οι πολιτικές και διπλωματικές αναλύσεις των παρισινών φύλλων της εποχής, που δημοσιεύτηκαν κυρίως μετά την 7.3.1913. Οι σχετικές αναλύσεις επικεντρώνονται τόσο στη σημασία της ενσωμάτωσης των Ιωαννίνων και της Ηπείρου στην Ελλάδα, όσο και στις επιπτώσεις των γεγονότων για το αλβανικό ζήτημα. Συγκεκριμένα, οι εφ. *Petit Parisien*, *Journal*, *Croix*, *Temps* και *Gaulois* αφιερώνουν αρ-

κετές αράδες στο πρώτο από τα παραπάνω θέματα, ενώ η εφ. *Intransigeant* τονίζει ότι η Ελλάδα κέρδισε μια νέα πλούσια επαρχία. Ο αντίκτυπος των γεγονότων στο αλβανικό ζήτημα απασχόλησε, για λόγους ιδιαίτερους, μερικές εφημερίδες, όπως την καθολική *Croix*, η οποία εκτιμούσε ότι οι Έλληνες δεν θα έδιναν τα Ιωάννινα στην Αλβανία, την εφ. *Journal*, που θεωρούσε ότι η Σκόδρα είχε μεγαλύτερη σημασία για το αλβανικό από όση τα Ιωάννινα, και κυρίως τη μεγάλης κυκλοφορίας εφ. *Petit Parisien*, η οποία δημοσίευσε ενυπόγραφο σχετικό άρθρο και αποκάλυψε ότι κάποιοι επιθυμούσαν να ενσωματώσουν την ηπειρωτική πρωτεύουσα στο νεοσύστατο αλβανικό κράτος. Οι εφ. *Gaulois* και *Intransigeant*, τέλος, έκαναν λόγο για τις γιορταστικές εκδηλώσεις στο Μαυροβούνιο, μόλις έγινε γνωστή εκεί η κατάληξη του πολέμου στα Γιάννινα.

Τα Γιάννινα και η Ήπειρος, το Μπιζάνι και η Μανολιάσα, ο Κωνσταντίνος και ο Εσάτ πασάς κατέλαβαν περίοπτη θέση στις στήλες του παρισινού Τύπου κατά το πρώτο εικοσαήμερο του Μαρτίου του 1913. Μέσα στο εικοσαήμερο αυτό, ακολουθώντας την εφήμερη μοίρα όσων ο Τύπος παρουσιάζει και σχολιάζει, ξεκίνησαν από τα «ψιλά» για να καταλήξουν πάλι εκεί, αφού έγιναν για λίγο πρωτοσέλιδα. Η τροχιά που διέγραψαν, ωστόσο, δεν μπορεί να μην άφησε κάποια ίχνη, ζωηρά ή αδύναμα, στο νου και στην καρδιά των εκατοντάδων χιλιάδων αναγνωστών, ακόμη και όσων αρκέστηκαν στην επιπόλαιη ματιά και στην επί τροχάδην ανάγνωση των τίτλων.

Οι παρισινές —και μαζί τους οι γαλλικές— εφημερίδες της εποχής παρουσίασαν τα γεγονότα που οδήγησαν στην εκπόρθηση του θεωρούμενου ως απόρθητου οχυρού του Μπιζανιού και στην απελευθέρωση των Ιωαννίνων και μεγάλου τμήματος της Ηπείρου ως μια στρατιωτική επιχείρηση κατ' εξοχήν. Μέσα στον πολεμικό πυρετό των ημερών, όταν τα σύνεφα του Μεγάλου Πολέμου είχαν αρχίσει να πυκνώνουν, στη σκιά του πρόσφατου γαλλικού νόμου περί στρατολογίας, μάλλον ήταν δύσκολο να τονιστεί ή και να παρουσιαστεί ακόμη οποιαδήποτε άλλη όψη των γεγονότων.

Δεν γνωρίζω κατά πόσο τα παρισινά φύλλα της εποχής, ή και τα σημερινά όπου γης, διαμορφώνουν την «κοινή γνώμη», αν την εκφράζουν ή αν σύρονται από αυτή. Καμιά, πάντως, από τις παρισινές εφημερίδες, όσες τουλάχιστο είδα, δεν μίλησε για την απελευθέρωση των Ιωαννίνων και της Ηπείρου. Οι πέντε αιώνες σκλαβιάς είχαν τόσο αμβλύνει την ιστορική μνήμη ή, μήπως, τα όποια συμφέροντα της στιγμής επέβαλλαν την «αιδήμονα σιγή»; Η απάντηση φαίνεται εύκολη ή, ίσως, και να είναι. Ξεφεύγει, όμως, από τα πλαίσια της παρούσας μελέτης.

R É S U M É

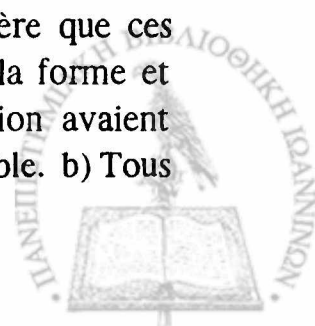
LA LIBÉRATION DE JANINA (21 FÉVRIER/6 MARS 1913)
VUE PAR LA PRESSE QUOTIDIENNE DE PARIS

par
Georges A. Siorokas

Le but de cette étude est de donner une réponse à la question suivante: comment l'«opinion publique» parisienne, et ensuite celle de la France, a été informée de la libération de Janina et de l'Épire, dont les noms peut-être elle ignorait complètement jusqu'alors. Cette première connaissance de l'Épire et sa capitale par le public français a été, je pense, déterminante pour sa position postérieure. Et cette position intéresse la recherche historique, quelles que ce soient les contestations sur la place de la Presse comme source d'histoire, au fur et à mesure qu'elle concernait de vastes couches de la société française, et en particulier ceux qui avaient la possibilité d'influencer la politique extérieure.

On a feuillé ici quelques journaux parisiens du 7 mars 1913, c'est-à-dire du lendemain de la libération de Janina, comme ainsi des jours peu avant et peu après cette date, en général les feuilles des premiers vingt jours de ce mois. On a choisi les «quatre grands» journaux, qui couvraient les 3/4 environ du tirage total des journaux parisiens et plus de 40% des quotidiens français: à savoir *Le Journal*, *Le Matin*, *Le Petit Journal* et *Le Petit Parisien*, et encore le «cinquième grand» *L'Echo de Paris*; ces étaient les principaux «journaux d'information» du matin. A côté de ceux-ci, on a examiné encore les classiques «journaux d'opinion»: les trois «grands du centre», *Le Temps*, *Le Figaro* et *Le Journal des Débats*, et le «droit» *Le Gaulois*. On a compris, enfin, le journal représentatif du soir *La Presse*, le catholique *La Croix*, la plus grande des «feuilles populaires d'opinion» *L'Intransigeant* et le plus connu journal socialiste *L'Humanité*.

En basant sur les titres des pièces relatives et sur la manière que ces journaux couvrent et analysent les faits, quant aux sources, à la forme et au contenu, on a pu conclure: a) Tous les journaux en question avaient compris les faits dans leurs colonnes et à une place remarquable. b) Tous

avaient donné aux faits les noms «Prise», «Chute» ou «Reddition»; pas un (sauf *Figaro*) ne les avait nommés «Délivrance», «Libération» etc. c) Tous avaient posé l'accent sur la portée militaire des faits. d) Les journaux parisiens considéraient Janina comme une place forte, comme une ville importante, comme capitale de l'Épire, dont la population était grecque presque exclusivement. e) Les chefs de deux armées, le prince héritier du trône grec Constantin et le général turc Essad-pacha, possédaient une place singulière aux reportages relatifs. f) Presque tous les journaux avaient essayé de donner à leurs lecteurs le climat des jours, à Janina même, à Athènes, à Salonique ou à Constantinople. g) Quelques journaux, enfin, avaient publié d'analyses politiques et diplomatiques, qui soulignaient l'importance de l'incorporation de Janina et d'un morceau de l'Épire à la Grèce, ou les conséquences des faits pour la question albanaise.

Université de Janina
Département d'Histoire

